

वन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: नेपालको संविधान बमोजिम प्रदेशको एकल अधिकारको सूचीमा रहेको राष्ट्रिय वनको दिगो विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको सदुपयोग गर्न उपयुक्त वन व्यवस्थापन पद्धति अपनाई वन, वन्यजन्तु, वातावरण, जलाधार एवम् जैविक विविधताको संरक्षण सम्बर्द्धन र स्वस्थ पर्यावरणको प्रवर्द्धन गरी जनताको आधारभुत आवश्यकता पुरा गर्दै वन क्षेत्रलाई प्रदेशको आर्थिक विकासको महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा प्रभावकारी नियमन गरी प्रदेशको समृद्धिमा योगदान पुर्याउन वाञ्छनीय भएकोले,

लुम्बिनी प्रदेशको प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यो ऐनको नाम "प्रदेश वन ऐन, २०७८" रहेको छ ।

(२) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको आठौँ दिन देखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा

(क) "औजार" भन्नाले वन क्षेत्रमा आवाद वा खनजोत वा वृक्षारोपण गर्न प्रयोग गरिने सबै किसिमका औजार, मेशिनरी तथा रुख विरुवा काट्ने, ताछ्ने, टुक्रा पार्ने, खुकुरी, बच्चरो, हाँसिया, आरा, मेशिन तथा उपकरण समेत सम्झनु पर्छ ।

- (ख) "कबुलियती वन " भन्नाले परिच्छेद ७ बमोजिम कबुलियती वनको रूपमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको भागलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ग) "कार्ययोजना" भन्नाले वातावरणीय सन्तुलन कायम राखी वनको विकास , संरक्षण, तथा वन पैदावारको उपयोग र विक्री वितरण गर्न तयार गरिएको यस ऐन बमोजिम स्वीकृत सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन सम्बन्धी कार्ययोजना सम्झनुपर्छ ।
- (घ) "कोष" भन्नाले दफा ९८ बमोजिमको वन विकास कोष सम्झनुपर्छ ।
- (ङ) "चकला वन" भन्नाले दफा १० को उपदफा (२) बमोजिम चकला वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न स्वीकृति प्राप्त सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको भागलाई सम्झनुपर्छ ।
- (च) "जलाधार" भन्नाले वर्षाको वा अन्य पानी एकीकृत भई एउटै निकासबाट बग्ने पानी ढलो क्षेत्र सम्झनुपर्छ र सो शब्दले कुनै नदी , खोला, खोल्सा आदिलाई निकासको आधार मानी त्यस्तो बहाव सँगसँगैको र सो भन्दा माथिल्लो क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ ।
- (छ) "जैविक मार्ग" भन्नाले वन्यजन्तुहरु एक बासस्थानबाट अर्को बासस्थानमा आवतजावत गर्ने बाटो सम्झनु पर्छ ।
- (ज) "टाँचा" भन्नाले काठ वा रुखमा लगाइने छाप, चिन्ह वा निशाना सम्झनुपर्छ र सो शब्दले उक्त निशाना लगाउन प्रयोग गरिने निशाना अङ्कित फलामे औजारलाई समेत जनाउँछ ।

- (झ) "डिभिजन वन कार्यालय" भन्नाले मन्त्रालय मातहतको डिभिजन वन कार्यालय सम्झनुपर्छ ।
- (ञ) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनुपर्छ ।
- (ट) "धार्मिक वन" भन्नाले परिच्छेद ८ बमोजिम धार्मिक वनको रूपमा संरक्षण गरिएको राष्ट्रिय वन को भागलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ठ) "नदीजन्य पदार्थ" भन्नाले नदी, खोला, खोल्सी, खहरे, बाढी पहिरोले बगाई ल्याई नदी, खोल्सा र खहरेको किनार तथा आसपासका वन क्षेत्र वा सार्वजनिक जग्गा वा नदी उकास क्षेत्र वा निजी जग्गामा ज म्मा भएको ढुंगा, ग्राभेल, बालुवा, गिट्टी, मिस्कट, गोग्रान, माटो, दहत्तर, बहत्तर समेत सम्झनुपर्छ ।
- (ड) "निजी वन" भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गामा रूख विरूवा लगाई हुर्काएको वा संरक्षण र व्यवस्थापन गरिएको वन सम्झनुपर्छ ।
- (ढ) "निर्देशनालय" भन्नाले मन्त्रालय मातहतको प्रदेश वन निर्देशनालयलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ण) "निर्देशक" भन्नाले निर्देशनालयको प्रमुख लाई सम्झनुपर्छ ।
- (त) "राष्ट्रिय वन" भन्नाले निजी स्वामित्वको जग्गा बाहेक प्रदेश भित्रको सबै वन सम्झनुपर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वन क्षेत्रसँग जोडिएको पर्ती वा ऐलानी

जगगा तथा वनभिन्न रहेका बाटो , पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेतलाई जनाउँछ ।

- (थ) "पर्यापर्यटन" भन्नाले वन , वन्यजन्तु, वातावरण, सिमसार, पर्वतारोहण, ट्रेकिङ्ग लगायत प्राकृतिक र साँस्कृतिक सम्पदामा आधारित प्रकृतिमैत्री पर्यटन गतिविधिलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले पर्यापर्यटनलाई लक्षित गरी सञ्चालन गरिने साहसिक खेल जस्ता क्रियाकलापलाई समेत जनाउँछ । तर वन क्षेत्र भित्रको हकमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयले पूर्वाधार निर्माण गर्न वा सञ्चालन गर्न अनुमति दिएको क्रियाकलापलाई जनाउनेछ ।
- (द) "मन्त्रालय" भन्नाले प्रदेश सरकारको वन सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ध) "वन" भन्नाले पूर्ण वा आंशिक रूपमा रुख वा बुट्यानले ढाकिएको क्षेत्र सम्झनुपर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानून बमोजिमको वन क्षेत्रलाई समेत जनाउँछ ।
- (न) "वन पैदावार" भन्नाले वनमा रहेको वा पाइएको वा वनबाट ल्याइएको देहायको पैदावार सम्झनु पर्छ:-
- (१) काठ , दाउरा, लगायतका काष्ठजन्य पैदावार
- (२) रुख , बिरुवा, गोल, पात, डाँठ, फल, बीज, फूल, भूवा, जरा, गानो, बोक्रा, गमरेजीन लोहवान , खैरकच, खोटो, काठको तेल , बोक्रा, लाहा, पिपला, पिपली, र सबै प्रकारका जङ्गली जडीबुटी, वनस्पति तथा तिनका विभिन्न भाग

वा सूक्ष्म अङ्ग , लगायतका गैरकाष्ठ जन्य पैदावार

(३) गिट्टी , बालुवा लगायतका नदिजन्य र ढुङ्गा , चट्टान, माटो, पत्थर कोइला, सुन , चाँदी, तामा, फलाम, कच्चा तेल लगायतका खानी तथा खनिजजन्य पदार्थ

(४) पशुपन्छी, वन्यजन्तु र पशुपन्छी वा वन्यजन्तुको आखेटोपहार ।

(प) "वन क्षेत्र " भन्नाले निजी स्वामित्वको र प्रचलित कानूनले अन्यथा व्यवस्था गरेको बाहेकको वन सीमाना लगाइएको वा नलगाइएको वनले घेरिएको वा वन भित्र रहेको वा वन सीमानासँग जोडिएको घाँसे मैदान, खर्क, हिउँले ढाकेको वा नढाकेको नाङ्गो पहाड, बाटो, पोखरी, ताल तलैया, सिमसार, नदी, खोलानाला, बगर, पर्ती वा ऐलानी जग्गाले ओगटेको क्षेत्र सम्झनुपर्छ र सो शब्दले यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम वनक्षेत्रको रूपमा परिभाषित गरिएको क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ ।

(फ) "वन सम्बर्द्धन प्रणाली" भन्नाले वन बाली स्थापना गर्न, हुर्काउन, स्याहार सम्भार तथा पुनरूत्पादन नियमन गर्न अवलम्बन गरिने छनौट प्रणाली, माउरूख प्रणाली, छत्र प्रणाली, सरपट कटान प्रणाली लगायतका वन सम्बर्द्धन प्रणाली (सिल्विकल्चर सिस्टम) लाई सम्झनुपर्छ ।

(ब) "वन सीमाना चिन्ह " भन्नाले राष्ट्रिय वनको सीमाना छुट्याउन लगाइएका काठ, ढुङ्गा, सिमेन्ट वा अरु

कुनै बस्तुका खम्बा वा चिन्हपट सम्झनुपर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानून बमोजिम तयार गरेको नक्सामा अङ्कित वन सीमाना चिन्हलाई समेत जनाउँछ ।

- (भ) "वन व्यवस्थापन पद्धति " भन्नाले राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापनका लागि अपना इएका सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, संरक्षित वन, चकला वन, साझेदारी वन, सामुदायिक वन, धार्मिक वन, कबुलियती वन व्यवस्थापन पद्धतिलाई सम्झनुपर्छ ।
- (म) "वन्यजन्तु" भन्नाले घरपालुवा बाहेक जुनसुकै जातिको स्तनधारी प्राणी (म्यामल्स), पंक्षी (एभ्स), घस्रिने प्राणी (रेप्टायल्स), माछा (पीसीज), भ्यागुता प्रजाती (एम्फिवियन्स) र कीरा फट्याङ्ग्रा (इन्सेक्ट्स) लगायतका प्राणीलाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले फुल पार्ने प्राणीको फुल समेतलाई जनाउँछ ।
- (य) "वनस्पति" भन्नाले हरितकण भएका वा नभएका तर, आफ्नै प्रजनन क्षमता भएका प्राकृतिक रुख, बिरुवा, झाडी, बुट्यान, झारपात, लहरा तथा उन्युका विभिन्न प्रजाति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले लेउ, ढुसी, च्याउ वा यस्तै प्रकारका अन्य वनस्पति समेतलाई सम्झनुपर्छ ।
- (र) "वनस्पति स्रोत" भन्नाले जीवित वा निर्जीव अवस्थामा रहेका फूल फुल्ने वा नफुल्ने कुनै पनि प्रकारका वनस्पतिको हाँगा विँगा, बोक्रा, जरा, पात, काण्ड, फूल, कुनै अंश, बीउ, जर्मप्लाज्म वा आनुवंशिक पदार्थ सम्झनुपर्छ ।

- (ल) "वातावरणीय परीक्षण " भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम गरिने संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन वा रणनितिक वातावरणीय विश्लेषणलाई सम्झनुपर्छ ।
- (व) "वातावरणीय सेवा" भन्नाले वन क्षेत्रको पारिस्थितिकीय प्रणालीबाट प्राप्त हुने देहाय बमोजिमको सेवा र सो बाट प्राप्त हुने लाभ सम्झनुपर्छ:-
- (१) कार्बन संश्लेषण सेवा,
 - (२) जैविक विविधताको संरक्षण,
 - (३) जलाधार तथा जलचक्र प्रणाली,
 - (४) पर्यापर्यटन,
 - (५) तोकिए बमोजिमको अन्य वस्तु, सेवा तथा लाभ ।
- (श) "सव-डिभिजन वन कार्यालय " भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय मातहतको सव डिभिजन वन कार्यालय सम्झनुपर्छ ।
- (ष) "सम्बन्धित अधिकारी" भन्नाले वन सेवाको जनरल फरेष्ट्रि समूहको डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख सम्झनुपर्छ ।
- (स) "सरकारद्वारा व्यवस्थित वन " भन्नाले परिच्छेद ३ बमोजिम प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन गर्ने राष्ट्रिय वनको भागलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ह) "साझेदारी वन" भन्नाले परिच्छेद ५ बमोजिम साझेदारी वनको रूपमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको भागलाई सम्झनुपर्छ ।

- (क्ष) "सामुदायिक वन " भन्नाले परिच्छेद ६ बमोजिम सामुदायिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गरि एको राष्ट्रिय वनको भागलाई सम्झनुपर्छ ।
- (त्र) "सिमसार क्षेत्र " भन्नाले भूमिगत जल स्रोतबाट वा वर्षातका कारण पानीको परिमाण रहने वा प्राकृतिक वा मानव निर्मित , स्थायी वा अस्थायी , जमेको वा बगेको, स्वच्छ वा नुनिलो पानी भएको धापिलो जमिन (स्वाम्प), दलदले जमिन (मार्स) , नदिबाट प्रभावित जमिन (रिभरईन फ्लड प्लेन), ताल (लेक), पोखरी (पोण्ड) र जलभण्डार क्षेत्र (बाटर स्टोरेज एरिया) समेतलाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले साबिकमा सिमसार क्षेत्रले ओगटेको सिमसार क्षेत्र वरिपरिको सुख्खा जमिनलाई समेत जनाँउछ ।
- (ज्ञ) "संरक्षित वन" भन्नाले परिच्छेद ४ बमोजिम संरक्षित वनको रूपमा व्यवस्थापन तथा संरक्षण गरिने राष्ट्रिय वनको भागलाई सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद २

राष्ट्रिय वनको भू-स्वामित्व, भू-उपयोग तथासीमा निर्धारण सम्बन्धी व्यवस्था

३. राष्ट्रिय वनको भू-स्वामित्व तथा भू-उपयोग: (१) राष्ट्रिय वन क्षेत्रको भू-स्वामित्व तथा भू-उपयोग सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वन क्षेत्र नघट्ने गरी प्रदेश सरकारले कुनै खास वन क्षेत्रमा तोकिए बमोजिम भू-उपयोग योजना बनाई लागु गर्न सक्नेछ ।

(३) राष्ट्रिय वन क्षेत्रलाई मानव बसोबास वा पुनर्वासका लागि प्रयोग गरिने छैन ।

(४) राष्ट्रिय वन क्षेत्रको भू -उपयोग सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४. **वन सीमाना निर्धारण र विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्ने:** (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वनको सीमा निर्धारण गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको राष्ट्रिय वन क्षेत्रको नक्शा, वनको किसिम, वनको अवस्था र प्रजाति, वन व्यवस्थापन पद्धति र सीमा निर्धारण गरेको तथ्याङ्क लगायतको सम्पूर्ण विवरण सम्बन्धित अधिकारीले अद्यावधिक गरी राख्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम निर्धारित सीमा छुट्याई सम्बन्धित अधिकारीले आफ्नो कार्यक्षेत्रको वन सीमाना चिन्ह लगाउन सक्नेछ ।

५. **निजी जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने:** (१) दफा ४ बमोजिम राष्ट्रिय वनको सीमाना छुट्टयाउँदा वन संरक्षण, सुरक्षा वा अन्य पर्यावरणीय कारणबाट राष्ट्रिय वनसँग सीमाना जोडिएका निजी हकभोगका घरजग्गा हटाउन आवश्यक देखिएमा प्रदेश सरकारले प्रचलित कानून बमोजिम त्यस्तो घरजग्गा प्राप्त गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त गरिने घर जग्गाको क्षतिपूर्ति वा मुआब्जा रकमको निर्धारण प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त गरिएको घर जग्गा दर्ताको लगत कट्टा गर्न सम्बन्धित अधिकारीले मालपोत

कार्यालयलाई र करको लगत कट्टा गर्न स्थानीय तहलाई तत्काल लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम लगत कट्टा गर्न लेखी आएको सात दिनभित्र मालपोत कार्यालय र स्थानीय तहले लगत कट्टा गरी सम्बन्धित अधिकारीलाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम लगत कट्टा भएको विवरण प्राप्त भएको तीन दिनभित्र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम प्राप्त गरिएको घरजग्गा स्वतः राष्ट्रिय वन क्षेत्र कायम हुनेछ ।

६. राष्ट्रिय वनमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाको स्वामित्व नहुने: (१) राष्ट्रिय वनमा कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई स्वामित्व प्राप्त हुने छैन र राष्ट्रिय वन भित्रको जग्गा कसैले दर्ता गरे गराएमा स्वतः बदर हुनेछ ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम पट्टा, पूर्जा वा प्रमाणपत्र प्राप्त गरी वा यस ऐनको व्यवस्था बमोजिम कुनै हक वा सहूलियत प्राप्त गरेकोमा बाहेक कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई राष्ट्रिय वनमा कुनै किसिमको हक वा सहूलियत प्राप्त हुने छैन ।

(३) प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति लिइएकोमा बाहेक कुनै व्यक्ति वा संस्थाले उपदफा (२) बमोजिम प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वनमा आफूले पाएको हक वा सहूलियत अरु कसैलाई विक्री बन्धक, दान दातव्य वा सट्टापट्टा गरी वा अरु कुनै प्रकारले हक हस्तान्तरण गर्न सकिने छैन ।

(४) यस ऐनमा भएको व्यवस्था बाहेक वन क्षेत्रलाई कार्यस्थल बनाई कुनै संघ संस्था दर्ता गर्न वा त्यस्तो दर्ताको

नाताले वन क्षेत्रमा कुनै किसिमको संरचना निर्माण वा अन्य क्रियाकलाप गर्न हुदैन ।

(५) उपदफा (४) विपरित कुनै संस्था दर्ता भएको भए त्यस्तो संस्थाको दर्ता खारेजीको लागि सम्बन्धित अधिकारीले सम्बन्धित निकायमा लेखि पठाउनेछ ।

(६) उपदफा (४) विपरित कुनै संस्थाले कुनै किसिमको संरचना निर्माण गरेको वा कुनै क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको भए सम्बन्धित अधिकारीले त्यस्तो संरचना हटाउन वा त्यस्ता क्रियाकलाप सञ्चालनमा रोक लगाउन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम संरचना हटाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७. राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा प्रवेश निषेध गर्ने: (१) वन वा वन्यजन्तुको संरक्षण वा मानव सुरक्षा को दृष्टिकोणबाट आवश्यक देखिएमा सम्बन्धित अधिकारीले राष्ट्रिय वनको सबै वा केही भागमा निश्चित समयका लागि सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी प्रवेश निषेध गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रकाशित सूचनामा उल्लिखित शर्तको अधीनमा रही मानिस आवत जावतको लागि बाटो प्रयोग गर्न र प्रचलित कानून बमोजिमका आयोजना सञ्चालन गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन ।

(३) वन संरक्षणको दृष्टिकोणबाट आवश्यक देखिएमा सम्बन्धित अधिकारीले राष्ट्रिय वनको सबै वा केही भागमा कुनै प्रकारको घर पालुवा जनावर वा चौपाया प्रवेश निषेध गर्न सक्नेछ ।

८. राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन, संरक्षण, संवर्द्धन, विकास र सदुपयोग गर्न रणनीतिक योजना बनाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रणनीतिक योजनाको अधिनमा रहि सम्बन्धित अधिकारीले आफ्नो कार्य क्षेत्र भित्रको वनको तोकिए बमोजिम आवधिक वन व्यवस्थापन योजना बनाई स्वीकृतिका लागि निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको योजनामा कुनै हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा निर्देशनालयले त्यस्तो योजना सुझाव सहित डिभिजन वन कार्यालयमा फिर्ता पठाउन सक्नेछ र डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक हेरफेर गरी आफ्नो राय सहित निर्देशनालयमा पठाएपछि त्यस्तो योजना निर्देशनालयको सिफारिसमा मन्त्रालयले स्वीकृत गर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम स्वीकृत भएको योजना सम्बन्धित अधिकारीले कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।

(५) प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वनको कुनै क्षेत्रलाई प्रदेश सरकारले वन सम्बन्धी प्रादेशिक आयोजनाको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

(६) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि रणनीतिक योजना स्वीकृत नभएसम्म मन्त्रालयबाट वन व्यवस्थापन योजना स्वीकृत गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।

९. अनुमतिपत्र लिनु पर्ने: (१) राष्ट्रिय वन भित्र अनुमति बिना कसैले अध्ययन, अनुसन्धान वा नमूना सङ्कलन गर्न हुँदैन।

(२) वन क्षेत्र भित्र वन, वनस्पति तथा वन्यजन्तुका लागि अध्ययन, अनुसन्धान र नमूना सङ्कलन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले तोकिए बमोजिम को दस्तुर बुझाई मन्त्रालयबाट अनुमतिपत्र लिनु पर्नेछ ।

(३) कसैले अध्ययन, अनुसन्धान वा शैक्षिक प्रदर्शनीको प्रयोजनको लागि राष्ट्रिय वनको कुनै क्षेत्र माग गरेमा मन्त्रालयले नि र्धारण गरेको शर्त बमोजिम कार्य गर्ने गरी तोकिएको दस्तुर लिई निश्चित अवधिका लागि अनुमति दिन सक्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम अनुमति पत्र दिने र वन क्षेत्र उपलब्ध गराउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति पत्र लिएको व्यक्ति वा संस्थाले अध्ययन अनुसन्धान प्रतिवेदन मन्त्रालय र सम्बन्धित कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद ३

सरकारद्वारा व्यवस्थित वनसम्बन्धी व्यवस्था

१०. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले बनाएको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही सम्बन्धित अधिकारीले संरक्षित वन, साझेदारी वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन र धार्मिक वन बाहेकको राष्ट्रिय वनको भागलाई आवधिक वन व्यवस्थापन योजना अनुसार सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वनको कम्तिमा दुई सय हेक्टर क्षेत्रफलमा नघट्ने गरी प्रदेश सरकार को रणनितिक योजना र आवधिक वन व्यवस्थापन योजनाको अधिनमा रहि मन्त्रालयले वनको उत्पादन र उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि हुने गरी वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन पद्धति बमोजिम चकला वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको चकला वनको व्यवस्थापन प्रदेश सरकार आफैले वा वनको हैसियतमा तोकिए बमोजिम अभिवृद्धि हुने गरी प्रदेश सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्वमा रहेका सङ्गठित संस्थाहरु तथा निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा गर्न सक्नेछ ।

(४) सरकारद्वारा व्यवस्थित वन एवम् चकला वनको क्षेत्र निर्धारण, कार्ययोजना निर्माण र व्यवस्थापन साझेदारी सँग सम्बन्धित अन्य कुरा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

११. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा अन्य कार्य गर्नमा प्रतिबन्धः

रणनितिक योजना र आवधिक वन व्यवस्थापन योजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्य तथा वन विकास सम्बन्धी कार्य बाहेक सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा अन्य कुनै पनि कार्य गर्न पाइने छैन ।

परिच्छेद ४

संरक्षित वन सम्बन्धी व्यवस्था

१२. संरक्षित वन: (१) संरक्षित क्षेत्र बाहिर रहेका वातावरणीय, पारिस्थितिकीय, वैज्ञानिक वा साँस्कृतिक महत्वको, जलाधार संरक्षणको हिसाबले संवेदनशिल देखिएको, वनस्पति तथा वन्यजन्तुको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक रहेको वा पर्यापर्यटनको विकास गर्न उपयुक्त देखिएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग लाई प्रदेश सरकारले संरक्षित वन घोषणा गर्न सक्नेछ ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि संरक्षित क्षेत्र भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिमको राष्ट्रिय निकुञ्ज र वन्यजन्तु आरक्ष जस्ता संरक्षित क्षेत्र सम्झनुपर्छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम संरक्षित वन घोषणा गरेपछि मन्त्रालयले प्रदेश राजपत्रमा त्यसको सूचना प्रकाशित गर्नेछ ।

(३) संरक्षित वन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१३. संरक्षित वनको व्यवस्थापन: (१) संरक्षित वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न देहाय बमोजिमको संरक्षित वन परिषद् रहनेछ:

(क) पदेन सदस्यहरू मध्येहरूबाट निर्वाचित एक जना -संयोजक

(ख) संरक्षित वन क्षेत्र पर्ने प्रत्येक स्थानीय तहबाट एक महिला सहित दुई जनाका दरले प्रमुख वा अध्यक्षले तोकेको जनप्रतिनिधि

-पदेन सदस्य

(ग) संरक्षित वन क्षेत्र भित्रका सामुदायिक/
कवुलियती/धार्मिक वन उपभोक्ता समूहका
अध्यक्ष -पदेन सदस्य

(घ) वन संरक्षण र प्रवर्द्धन कार्यमा योगदान गर्ने
व्यक्ति र सरोकारवाला संघ सस्थाका
प्रतिनिधित्व हुने गरी मन्त्रालयले तोकेको
कम्तिमा २ जना महिला सहित ४ जना
-सदस्य

(ङ) डिभिजन वन कार्यालयले तोकेको
अधिकृतस्तरको कर्मचारी -सदस्य सचिव

(२) उपदफा (१) बमोजिमको संरक्षित वन परिषद्
सञ्चालन मन्त्रालयबाट स्वीकृत विनियमावली बमोजिम हुनेछ ।

(३) संरक्षित वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्दा
प्राप्त हुने आम्दानीको बाँडफाँट तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(४) परिषद्को एक छुट्टै कोष हुनेछ र कोषको
सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) संरक्षित वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापन
सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१४. संरक्षित वनको कार्ययोजना: (१) दफा १२ को उपदफा
(१) अनुसार घोषित संरक्षित वनको दिगो संरक्षण तथा
व्यवस्थापनका लागि आवधिक वन व्यवस्थापन योजनाको
अधिनमा रही संरक्षित वन परिषद्ले कार्ययोजना तयार गर्नु
पर्नेछ

(२) संरक्षित वनको भू-उपयोग र अवस्थितिमा
परिवर्तन नहुने सुनिश्चितता कार्ययोजनामा गरी संरक्षित वनमा
वातावरणमैत्री पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना स्वीकृतिको लागि सम्बन्धित अधिकारीले सिफारिश सहित निर्देशनालयमा पेश गर्नेछ र निर्देशकले त्यस्तो कार्ययोजना स्वीकृत गर्नेछ ।

(४) संरक्षित वनको कार्ययोजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी संरक्षित वन परिषद्को हुनेछ ।

(५) संरक्षित वनभित्र पर्ने सामुदायिक वन , धार्मिक वन, कबुलियती वनको कार्ययोजना उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजनासँग नबाझिने गरी स्वीकृत र सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

१५. संरक्षित वनमा रूपान्तरण हुने: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि प्रचलित कानून बमोजिम संरक्षित वन वा वन संरक्षण क्षेत्रको रूपमा कायम भएका वन स्वतः यस ऐन बमोजिमको संरक्षित वनमा रूपान्तरण हुनेछन् ।

(२) संरक्षित वन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ५

साझेदारी वन सम्बन्धी व्यवस्था

१६. साझेदारी वन: वनको दिगो व्यवस्थापन गरी स्थानीय, प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्याउनु, वनको हैसियतमा सुधार गर्न, वन क्षेत्रबाट टाढा रहेका परम्परागत उपभोक्तालाई वन संरक्षणको कार्यमा सहभागी गराउनु, उपभोक्तालाई वन पैदावार आपूर्तिको व्यवस्था गर्न, वन क्षेत्रको उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि गर्न तथा जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र सम्बर्द्धन गरी स्थानीय जनताको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउनु प्रदेश सरकारको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही सम्बन्धित अधिकारीको

सिफारिसमा राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई आवधिक वन व्यवस्थापन योजना बमोजिम डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र वन उपभोक्ताको साझेदारीमा व्यवस्थापन गर्न सकिनेछ ।

१७. **साझेदारी वनको कार्ययोजना:** (१) साझेदारी वनको व्यवस्थापनको लागि तोकिए बमोजिम स्थानीय तह तथा साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको परामर्शमा सम्बन्धित अधिकारीले वन सम्बद्धन प्रणालीमा आधारित कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि निर्देशनालयमा पेश गर्नेछ र निर्देशकले त्यस्तो कार्ययोजना स्वीकृत गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने दायित्व डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र दफा १८ बमोजिमको साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमका साझेदारले कार्ययोजना बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम पालना गर्नु पर्ने शर्तहरू पालना नगरेमा निर्देशकले त्यस्तो साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गर्न सक्नेछ र त्यस्तो वन स्वतः सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा रूपान्तरित हुनेछ ।

तर, त्यसरी उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गरी साझेदारी वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नुअघि उपभोक्ता समूहलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मनासिब मौका दिनुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम निर्देशकले गरेको निर्णय चित्त नबुझेमा सम्बन्धित समूहले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले पैतिस दिन भित्र मन्त्रालयको सचिव समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ र मन्त्रालयले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम कुनै साझेदारी वन फिर्ता लिने गरी भएको निर्णय उपर उपदफा (४) बमोजिम उजुरी परी मन्त्रालयबाट त्यस्तो निर्णय बदर भएमा सम्बन्धित अधिकारीले साविककै साझेदारी वन उपभोक्ता समूह मध्येबाट कार्य समिति गठन गर्न लगाई त्यस्तो वन सोही समूहलाई पुनः हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

१८. साझेदारी वन उपभोक्ता समूह गठन गरिने: (१) साझेदारी वनको विकास र संरक्षणको लागि उपभोक्ताको तर्फबाट आवश्यक व्यवस्थापन गर्न एवम् त्यस्तो वनबाट उपभोक्तालाई प्राप्त हुने वन पैदावारको व्यवस्थापन र उपयोग गर्न साझेदारी वन व्यवस्थापन क्षेत्र भित्र पर्ने सम्बन्धित परम्परागत उपभोक्ताले साझेदारी वन उपभोक्ता समूह गठन गर्न सक्नेछन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता समूहको गठन, सञ्चालन, काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) साझेदारी वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न प्रदेश सरकारले स्थानीय तह र अन्य सरोकारवालासँग आवश्यक समन्वय गर्नेछ ।

(४) कार्ययोजनामा व्यवस्था गरी समूहले साझेदारी वन क्षेत्रमा तोकिए बमोजिम वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

१९. साझेदारी वनको वन पैदावार उपयोग तथा विक्री वितरणः(१)

साझेदारी वनबाट उत्पादित काठ दाउराको हकमा सबै गुणस्तर (ग्रेडिङ) को आधारमा पचास प्रतिशत प्रदेश सरकारको र पचास प्रतिशत साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको हुनेछ र गैरकाष्ठ वन पैदावारको हकमा तोकिए बमोजिम बाँडफाँट हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश सरकार ले प्राप्त गरेको पचास प्रतिशत काठ दाउरा मध्ये जिल्ला भित्रको आपूर्तिका लागि आवश्यक काठ दाउरा छुट्याई बाँकी रहने काठ दाउरा डिभिजन वन कार्यालयले लिलाम विक्री गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम साझेदारी वन उपभोक्ता समूहले साझेदारी वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको कार्यान्वयनबाट सो समूहलाई प्राप्त हुने वन पैदावार आन्तरिक खपतको लागि प्राथमिकता दिई बाँकी रहेको वन पैदावार मात्र समूह बाहिर बिक्री गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको वन पैदावार आन्तरिक बिक्री वितरण र समूह बाहिर बिक्री गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) साझेदारी वनबाट उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त हुने वन पैदावार विक्री वितरणबाट प्राप्त रकम मध्ये कम्तीमा पचास प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण तथा व्यवस्थापन कार्यमा र बाँकी रहेको रकममा सस्थागत सशक्तिकरण र प्रशासनिक खर्च छुट्याई स्थानीय तहहरूसँग तोकिए बमोजिम समन्वय गरी गरिबी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण, उद्यम

विकास, भौतिक पूर्वाधार विकास तथा समुदायको हितमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

(६) साझेदारी वनबाट उत्पादित वन पैदावारको बाँडफाँट र वन पैदावार विक्री वितरणबाट प्राप्त रकमको सदुपयोग सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२०. साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको कोष: (१) साझेदारी वन उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकम जम्मा गरिनेछ:-

(क) वन पैदावारको विक्री वितरणबाट उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त रकम,

(ख) उपभोक्ता समूहको सदस्यता शुल्क र जरिवानाबाट प्राप्त रकम,

(ग) नेपाल सरकार , प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट प्राप्त अनुदान रकम समेत,

(घ) कुनै स्वदेशी व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सहायता, ऋण वा दान दान्तव्यको रकम,

(ङ) कार्ययोजना बमोजिम अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) दफा १९ को उपदफा (५) बमोजिम उपभोक्ता समूहले गर्ने खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोर्नु पर्नेछ ।

(४) उपभोक्ता समूहले व्यवस्थापन गरेको वनमा रहेका वन्यजन्तु वा वन डढेलो नियन्त्रण वा वन व्यवस्थापन गर्ने क्रममा त्यस्तो समूहका सदस्यको जनधनको क्षति भएमा

उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट प्रभावित व्यक्तिलाई राहत उपलब्ध गराइनेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम उपभोक्ता समूहले गर्ने आर्थिक कारोबार नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत प्राप्त बैंक मार्फत गर्नुपर्नेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन सम्बन्धित अधिकारी वा निजले तोकेको कर्मचारी अनिवार्य रहने गरी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२१. साझेदारी वन व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सक्ने: (१) साझेदारी वनको विकास र संरक्षणका लागि उपभोक्ताको तर्फबाट आवश्यक व्यवस्था गर्न एवम् त्यस्तो वनबाट उपभोक्तालाई प्राप्त हुने वन पैदावारको उपयोग गर्न सम्बन्धित उपभोक्ताहरूले साझेदारी वन व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम को साझेदारी वन व्यवस्थापन समितिको गठन तथा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ६

सामुदायिक वन सम्बन्धी व्यवस्था

२२. सामुदायिक वनको व्यवस्थापन: (१) रणनीतिक योजनाको अधिनमा रहि स्वीकृत आवधिक वन व्यवस्थापन योजना अनुरूप निर्धारित राष्ट्रिय वनको कुनै भागमा वनको विकास, संरक्षण, सदुपयोग, व्यवस्थापन गर्न पाउने गरी सामुदायिक वनको रूपमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मा फँत वन व्यवस्थापन गर्न सकिने छ ।

(२) दफा ३० बमोजिम गठित उपभोक्ता समूहले विधान बनाई उपदफा (१) बमोजिमको वन व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयसमक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम उपभोक्ता समूहले पेश गरेको विधान उपयुक्त देखिएमा सम्बन्धित अधिकारीले स्वीकृत गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्रमाणपत्र दिनेछ र स्वीकृत विधानको एक एक प्रति सम्बन्धित समूह, स्थानीय तह र निर्देशनालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(४) सामुदायिक वनको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको हुनेछ ।

(५) सामुदायिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२३. कार्ययोजना सम्बन्धी व्यवस्था:(१) दफा २२ बमोजिम वन व्यवस्थापन गर्ने उपभोक्ता समूहले तोकिएको ढाँचामा वनको हैसियत र उपभोक्ताको चाहना अनुरूप कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृतिका लागि डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना तयार गर्न डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक प्राविधिक एवं अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम पेश हुन आएको कार्ययोजना आवश्यक जाँचबुझ गरी उपयुक्त देखिएमा सम्बन्धित अधिकारीले स्वीकृत गर्नुपर्नेछ ।

(४) सामुदायिक वनको कार्ययोजनाको अवधि वनको अवस्था हेरी पाँच वर्ष वा दश वर्षको हुनेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि उत्पादनशील वनको हकमा उपभोक्ता समूहको चाहनामा समूहले वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमको कार्ययोजना तयार गर्नुपूर्व उपभोक्ता समूहले यसको अवधारणा पत्र डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ र डिभिजन वन कार्यालयले सो को जानकारी निर्देशनालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

२४. **कार्ययोजनामा संशोधन:** (१) दफा २३ बमोजिम स्वीकृत कार्ययोजनाको अवधि समाप्त भएमा वा संशोधन गर्नु पर्ने भएमा उपभोक्ता समूहले संशोधित कार्ययोजना बनाई स्वीकृतिको लागि सम्बन्धित अधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजना उपयुक्त देखिएमा सम्बन्धित अधिकारीले स्वीकृत गर्नसक्नेछ ।

तर, विशेष अवस्था परी निर्देशकले लिखित सहमति दिएमा बाहेक दुई वर्ष पुरा नभई कार्ययोजना संशोधन गरिनेछैन ।

(३) यस दफा बमोजिमको कार्ययोजना संशोधन गर्न उपभोक्ता समूहले अनुरोध गरेमा सम्बन्धित अधिकारीले आवश्यक प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(४) कार्ययोजना संशोधन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२५. **सामुदायिक वन फिर्ता लिन सकिने:** (१) दफा २२ बमोजिम व्यवस्थापन गरिएको सामुदायिक वनमा उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा कार्ययोजना विपरीत काम गरेमा वा वातावरणमा उल्लेखनीय

प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियम उल्लङ्घन गरेमा वा पालना गर्नु पर्ने शर्त पालना नगरेमा सम्बन्धित अधिकारीले तोकिए बमोजिम त्यस्तो उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गर्न र त्यस्तो सामुदायिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ ।

तर, त्यसरी उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गरी सामुदायिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि त्यस्तो उपभोक्ता समूहलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मनासिब मौका दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सम्बन्धित अधिकारीले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने उपभोक्ता समूहले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले २१ दिन भित्र निर्देशक समक्ष उजूरी दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम उजूरी परेमा निर्देशकले ३५ दिन भित्र आवश्यक निर्णय गर्नेछ र त्यस्तो निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम कुनै सामुदायिक वन फिर्ता लिने गरी भएको निर्णय उपर सोही उपदफा (२) बमोजिम उजूरी परी उपदफा (३) बमोजिम निर्देशकले निर्णय गर्दा त्यस्तो निर्णय बदर भएमा सम्बन्धित अधिकारीले साविककै उपभोक्ता समूहमध्येबाट नयाँ कार्यसमिति गठन गर्न लगाई त्यस्तो वन सोही समुदायलाई पुनः हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको निर्णय उपर उपदफा (२) बमोजिम उजूरी नपरेमा वा त्यस्तो उजूरी परी सो निर्णय सदर भएमा सम्बन्धित अधिकारीले दफा ३० बमोजिमको प्रकृया पुरा गरी उपभोक्ता समूह पुनर्गठन गरी सो सामुदायिक

वन हस्तान्तरण गर्न यो दफाले कुनै बाधा परेको मानिने छैन ।

(६) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेश सरकारले विकास आयोजना सञ्चालन गर्न आवश्यक परेको बखत उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गरिएको सामुदायिक वनको पुरै वा केही भाग फिर्ता लिन सक्नेछ र त्यस्ता वनको उपभोक्तालाई सम्भव भएसम्म अन्यत्र नजिकैको सामुदायिक वनमा व्यवस्थापन गर्न सकिनेछ ।

(७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जुनसुकै अवस्थामा सामुदायिक वनको संरक्षण गर्ने अन्तिम दायित्व सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको हुनेछ ।

२६. **कार्ययोजना विपरीत काम गरेमा सजाय हुने:** (१) सामुदायिक वनको उपभोक्ता समूहका सदस्य वा समितिका पदाधिकारीले विधान र कार्ययोजना विपरीत हुने कुनै काम कारवाही गरेमा निजलाई सम्बन्धित उपभोक्ता समूहले विधान र कार्ययोजना बमोजिम जरिवाना गर्नेछ र त्यस्तो कामबाट कुनै हानी नोक्सानी भएमा बिगो बराबरको रकम क्षतिपूर्तिको रूपमा असुल उपर गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता समूह आफैले कारवाही गर्न नसकेमा सो समूहले कारवाहीको लागि सम्बन्धित अधिकारी समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ र यसरी सिफारिस भई आएमा सम्बन्धित अधिकारीले आवश्यक जाँचवुझ गरी यस ऐन बमोजिम कारवाही गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम जरिवाना गरेको कारणले मात्र त्यस्तो समितिका पदाधिकारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम अन्य कारवाही गर्न बाधा पुर्याएको मानिने छैन ।

२७. सामुदायिक वनको आम्दानीको व्यवस्थापन: (१) उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम आर्जन गरेको वार्षिक आयबाट कम्तिमा चालीस प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यमा खर्च गरी बाँकी रहेको रकमको कम्तीमा पचास प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गरी कार्यक्रममा दोहोरोपना नपर्ने गरी गरिबी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण तथा उद्यम विकासमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खर्च गरी बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित स्थानीय तहलाई जानकारी गराई समूहको हितका लागि गरिने सामाजिक वा भौतिक पूर्वाधार विकासको कार्यमा प्रयोग गरिनेछ ।

(३) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि उपभोक्ता समूहले आफ्नो कुल आम्दानीको दश प्रतिशत नबढ्ने गरी प्रशासनिक खर्च गर्न सक्नेछन् ।

२८. सामुदायिक वनको वन पैदावार विक्री वितरण: (१) सामुदायिक वनको कार्य योजना बमोजिम प्राप्त हुने वनपैदावार मध्ये समूहले आफ्ना सदस्यलाई तोकिए बमोजिम विक्री वितरण गरी खपत नभएको वन पैदावार तोकिए बमोजिम समूह बाहिर विक्री वितरण गर्न सक्नेछन् ।

(२) समूह भन्दा बाहिर विक्री वितरण गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको दररेट भन्दा कम दरमा विक्री गर्न सकिने छैन र यसरी वन पैदावार विक्री बाट प्राप्त रकमको पच्चीस प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त भएको रकम प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेश सरकार र सम्बन्धित वन भएका स्थानीय तह बीच बाँडफाँट हुनेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको रकम जम्मा भई सकेपछि स्थानीय तह वा कुनै निकायले यस सम्बन्धी कुनै किसिमको सेवा शुल्क वा दस्तुर उठाउने छैन।

(५) यस दफा बमोजिमको वन पैदावार विक्री वितरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२९. कबुलियतनामा गरी वन उपलब्ध गराउन सकिने: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले स्वीकृत वन कार्ययोजनाको अधिनमा रही सामुदायिक वनको कुनै भाग समूह भित्रका विपन्न वर्गका उपभोक्ताले सामुहिक रूपमा आयआर्जनका लागि वनजन्य क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न समूह बनाई एक पटकमा वढीमा दश वर्षका लागि कबुलियतनामा गरी उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि वनजन्य क्रियाकलाप भन्नाले वनमा आधारित कृषि वन प्रणाली समेतलाई जनाउनेछ।

(२) कबुलियतनामा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३०. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दफा २२ को प्रयोजनको लागि सामुदायिक वनका सम्बन्धित उपभोक्ताले सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समूहमा वन क्षेत्र नजिक स्थायी बसोबास रहेका, वनको संरक्षणमा योगदान वा

उपभोगमा प्रत्यक्ष संलग्न हुने, अन्यत्र वन उपभोक्ता समूहको सदस्य नरहेका इच्छुक प्रति घरधुरी एक सदस्य हुनेछन्।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि कुनै घरधुरी एक भन्दा बढी उपभोक्ता समूहमा सदस्य रहेको भए यो ऐन प्रारम्भ भएको एक वर्ष भित्र कुनै एक उपभोक्ता समूहको मात्र सदस्य कायम रहने गरी समूह छनौट गर्नु पर्नेछ।

(४) डिभिजन वन कार्यालयले उपभोक्ताको सहभागितामा उपभोक्ता समूह गठन गर्न आवश्यक प्राविधिक एवं अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(५) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि दर्ता भएका उपभोक्ता समूहहरू एक आपसमा गाभिन चाहेमा सम्बन्धित अधिकारीले स्वीकृति दिएमा गाभिन सक्नेछन।

(६) उपदफा (५) बमोजिम उपभोक्ता समूह एक आपसमा गाभिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३१. उपभोक्ता समूह सङ्गठित संस्था हुने: (१) दफा ३० बमोजिम गठित उपभोक्ता समूह अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित सङ्गठित संस्था हुनेछ ।

(२) उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।

(३) उपभोक्ता समूहले व्यक्ति सरह आर्जित चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न , उपभोग गर्न , आर्जित सम्पत्ती बेच विखन गर्न, वनजन्य उद्यम सञ्चालन गर्न वा अन्य किसिमले बन्दोवस्त गर्न सक्नेछ ।

(४) उपभोक्ता समूहले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजूर गर्न र सो उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजूर लाग्न सक्नेछ ।

३२. उपभोक्ता समूहको पदाधिकारी सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति हुने: सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको पदाधिकारी प्रचलित कानून बमोजिमको सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति मानिनेछ ।

३३. उपभोक्ता समूहको कोष: (१) उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकम जम्मा गरिनेछ:-

(क) उपभोक्ता समूहको सदस्यता शुल्क र जरिवानाबाट प्राप्त रकम,

(ख) वन पैदावारको विक्री वितरण र अन्य आयबाट उपभोक्ता समूहलाई प्राप्त रकम,

(ग) नेपाल सरकार , प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट प्राप्त अनुदान रकम समेत,

(घ) कुनै स्वदेशी व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सहायता, ऋण वा दान दातव्यको रकम,

(३) उपभोक्ता समूहको तर्फबाट कार्ययोजना बमोजिम गरिने खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

(४) उपभोक्ता समूहले व्यवस्थापन गरेको वनमा रहेका वन्यजन्तु वा वन डढेलो नियन्त्रण वा वन व्यवस्थापन गर्ने क्रममा त्यस्तो समूहका सदस्यको जनधनको क्षति भएमा

उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट प्रभावित व्यक्तिलाई राहत उपलब्ध गराइनेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम उपभोक्ता समूहले आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत प्राप्त कुनै एक बैंक मार्फत मात्र गर्नुपर्नेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३४. प्रतिवेदन दिनु पर्ने: (१) उपभोक्ता समूहले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र तोकिए बमोजिम आर्थिक विवरण तथा वनको स्थिति समेत खुलाई आफ्ना क्रियाकलापको वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित वन कार्यालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त वार्षिक प्रतिवेदनको आधारमा सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित वन कार्यालयले सम्बन्धित उपभोक्ता समूहलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त निर्देशन उपभोक्ता समूहले पालना गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद ७

कबुलियती वन सम्बन्धी व्यवस्था

३५. व्यवसायिक कबुलियती वन प्रदान गर्ने: (१) नेपाल सरकारको सहमति लिई प्रदेश सरकारले रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही आवधिक वन व्यवस्थापन योजनाले निर्धारण गरेको औसत बीस प्रतिशत वा सो भन्दा कम छत्र घनत्व भएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग मा सरकार आफैले वा प्रतिस्पर्धाको आधारमा सङ्गठित संस्था , उद्योग वा समुदाय लाई वनको

संरक्षण र विकास हुने गरी बढीमा चालिस वर्ष अवधिको लागि देहायका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न कबुलियती वनको रूपमा प्रदान गर्न सक्नेछः-

- (क) वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न,
- (ख) वृक्षारोपण गरी वनपैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी विक्री वितरण गर्न वा उपयोग गर्न,
- (ग) जडीबुटी खेती वा कृषि वन बाली वा वागवानी वा पशु फर्म सञ्चालन गर्न,
- (घ) कीटपतङ्ग तथा वन्यजन्तु फर्म सञ्चालन गर्न,
- (ङ) हिल स्टेशन, साहसिक पर्यटन, केबलकार, रिसोर्ट, प्राकृतिक संग्राहलय लगायतका पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कबुलियती वन प्राप्त गर्नेले तोकिए बमोजिमको रकम प्रदेश सरकारलाई तिर्नु पर्नेछ।

(३) कबुलियती वनमा उत्पादन गरेको वन पैदावारको सङ्कलन र विक्री वितरणका लागि कुनै इजाजत लिई रहनुपर्ने छैन।

(४) कबुलियती वन प्रदान गर्ने प्रकृया सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३६. गरिबका लागि कबुलियती वन प्रदान गर्न सकिने: (१) आवधिक वन व्यवस्थापन योजनाले निर्धारण गरेको क्षेत्रमा सम्बन्धित अधिकारीले वनको संरक्षण र विकासमा बाधा नपर्ने गरी गरिबीको रेखामुनि रहेका घर परिवारको गरिबी

न्यूनीकरण गर्न सामुहिक रूपमा आयआर्जनका लागि वनजन्य क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न समूह गठन गरी बीस प्रतिशत भन्दा कम छत्र घनत्व भएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग तोकिए बमोजिमको प्रकृया पुरा गरी कबुलियती वन प्रदान गर्न सक्नेछ।

(२) ठुला रुख बिरुवा राख्न जोखिम हुने विद्युत प्रसारण लाइन मुनिका जग्गाहरूमा उपदफा (१) बमोजिम समूह गठन गरी तुलनात्मक लाभ बढी हुने कम उचाइका नगदे घुसुवा वाली, फलफूल, जडीबुटी, घाँसबाली लगाउन सम्बन्धित अधिकारीले कबुलियती वन प्रदान गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) को जग्गामा उपदफा (१) बमोजिम समूह गठन नभएमा सम्बन्धित अधिकारीले तोकिए बमोजिम व्यवसायिक कबुलियती वनको रूपमा प्रदान गर्न सक्नेछ।

३७. मौजुदा रहेका रुखहरूको व्यवस्थापन सम्बन्धमा: (१) दफा ३५ बमोजिम कबुलियती वन प्रदान गर्दाका वखत उक्त क्षेत्रमा मौजुदा रहेका रुखहरूको स्वामित्व प्रदेश सरकारको हुनेछ र नहटाई नहुने रुखहरूको व्यवस्थापन सम्बन्धित अधिकारीले गर्नेछ ।

(२) दफा ३६ बमोजिम उपलब्ध गराइएको क्षेत्रमा मौजुदा रहेका नहटाई नहुने रुखहरू व्यवस्थापन सम्बन्धित अधिकारीले सम्बन्धित समूहलाई प्रयोग गर्ने गरी दिन सक्नेछ।

३८. कबुलियती वन फिर्ता लिन सक्ने: (१) दफा ३५ बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा सम्झौता विपरित कुनै काम गरे गराएको पाइएमा सम्बन्धित अधिकारीले प्रचलित कानून

बमोजिम कारवाही गरी त्यस्तो वन फिर्ताको लागि निर्देशनालयमा लेखि पठाउनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखी आएमा निर्देशकले २१ दिन भित्र आवश्यक जाँचबुझ गरी निर्णय गर्नेछ ।

तर, त्यसरी फिर्ता लिने निर्णय गर्दा सम्बन्धित पक्षलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मनासिब मौका दिनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम भएको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले निर्णय भएको २१ दिन भित्र मन्त्रालय समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम परेको पुनरावेदन उपर मन्त्रालयले १५ दिन भित्र निर्णय गर्नेछ र त्यस्तो निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(५) दफा ३६ बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा सम्झौता विपरित कुनै काम गरे गराएको पाइएमा सम्बन्धित अधिकारीले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गरी त्यस्तो वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने सम्बन्धित पक्षले २१ दिन भित्र निर्देशक समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ र निर्देशकको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(७) कबुलियती वन फिर्ता लिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ८

धार्मिक वन सम्बन्धी व्यवस्था

३९. **धार्मिक वन :** (१) परापूर्वकालदेखिको ऐतिहासिक पवित्र धार्मिक स्थलको र त्यस वरिपरिको वनको संरक्षणका लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै धार्मिक निकाय, समूह वा समुदाय ले स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम धार्मिक वनको रूपमा संरक्षण गर्नेछ।

तर, यस उपदफा बमोजिम धार्मिक वन संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी पाएको कारणले मात्र त्यस्तो वनको हक हस्तान्तरण भएको मानिने छैन र त्यस्तो धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायको नाममा जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण हुनेछैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिम धार्मिक वन संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी दिँदा लिँदा अन्य उपभोक्ताको परम्परागत हक हीतमा असर नपर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको धार्मिक वन वा त्यसको कुनै भाग धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले पुनः अर्को धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई दिन पाइने छैन।

(४) धार्मिक वनको संरक्षण गर्दा संरक्षणको जिम्मेवारी पाएको परम्परागत धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले त्यस्तो वनमा सञ्चालन गरिने संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापको विवरण खुलेको कार्ययोजना सम्बन्धित वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ र त्यस्तो कार्ययोजना सम्बन्धित अधिकारीले स्वीकृत गर्न सक्नेछ।

(५) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्वका धरोहर तथा सम्पदाहरूको मर्मत, सम्भार र जिर्णोदार गर्न र धार्मिक वनको

संरक्षणको लागि आवश्यक पर्ने बाहेक कुनै पनि किसिमको भौतिक संरचना निर्माण गर्न पाइने छैन ।

(६) धार्मिक वनमा रहेका वन पैदावार सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले सोही धार्मिक स्थलमा हुने धार्मिक कार्यमा मात्र उपयोग गर्न सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम वन पैदावार उपयोग गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने गरी वा सार्वजनिक रूपमा हानि नोक्सानी हुने गरी वा जलाधार क्षेत्रमा भू-क्षय हुन सक्ने गरी रुख कटान गर्न पाइने छैन ।

४०. धार्मिक वन फिर्ता लिन सकिने : (१) दफा ३९ बमोजिमको धार्मिक वनमा सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले कार्ययोजना विपरीतको कार्य गरेमा वा स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम धार्मिक वनमा गर्नुपर्ने कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम पालना गर्नुपर्ने शर्त पालना नगरेमा सम्बन्धित अधिकारीले त्यस्तो धार्मिक वन फिर्ता लिन सक्नेछ ।

तर, धार्मिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई आफ्नो सफाइ पेश गर्ने मनासिव मौका दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सम्बन्धित अधिकारीले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्ति, धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले सूचना पाएको मितिले एक्काइस दिनभित्र निर्देशक समक्ष उजूर गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको उ जूरीमा निर्देशकले पन्ध्र दिनभित्र आवश्यक निर्णय गर्नेछ र त्यस्तो निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम फिर्ता भएको धार्मिक वनको व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ९

बेवारिसी वा दरिया बुर्दी काठ सम्बन्धी व्यवस्था

४१. बेवारिसी काठ व्यवस्थापन (१) बेवारिसी तथा दरिया बुर्दी काठको स्वामित्व प्रदेश सरकारको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका काठ सम्बन्धित अधिकारीले सुरक्षित स्थानमा घाटगद्दी गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नदी वा खोला किनारमा स्थायी बसोबास गर्ने कुनै व्यक्तिले वर्षादको बखत नदी किनारबाट सङ्कलन गरेको उपदफा (१) बमोजिमको बेवारिसे काठ दफा ४२ बमोजिम कसैको हकदावी पुग्ने नदेखिएमा त्यस्तो संकलित काठको तोकिए बमोजिमको परिमाण वा सङ्कलन खर्च सम्बन्धित सङ्कलनकर्तालाई उपलब्ध गराइने छ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम को काठको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४२. हकदावी उपर कारबाही (१) दफा ४१ बमोजिमको बेवारिसी वा दरिया बुर्दी अवस्थामा रहेको काठको स्वामित्व रहेको प्रमाण सहित कसैले डिभिजन वन कार्यालय समक्ष माग गरेमा र सो सम्बन्धमा त्यस्तो व्यक्तिको हकदावी पुग्ने देखिएमा त्यस्तो काठ सम्बन्धित अधिकारीले निजलाई हस्तान्तरण गरी सोको जानकारी निर्देशनालयलाई दिनुपर्नेछ ।

(२) बेवारिसी वा दरियाबुर्दी काठको हकदावी तथा सो उपरको कारबाही सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस परिच्छेदको प्रयोजनको लागि "दरिया बुर्दी" भन्नाले नदी वा खोलाले बगाई ल्याएको वा किनारा लागेको वा अड्केको वा डुबेको वा पुरिएको सबै काठ टाँचा निशानाहरु लागेको वा टाँचा निशाना खुर्केको वा बदलेको वा उडेको वा कुनै तरहबाट मेटिएको काठ वा टाँचा निशाना नलागेको काठ सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद १०

विकास आयोजना र खनिज पदार्थसम्बन्धी व्यवस्था

४३. वन क्षेत्र प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कसैले कुनै विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वन क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा मन्त्रालयको सिफारिसमा प्रचलित कानून बमोजिम जग्गा प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जग्गा प्राप्त भएमा मन्त्रालयले त्यस्तो वन क्षेत्रमा रहेका रुखहरु हटाउन अनुमति दिन सक्नेछ र त्यस्तो वन क्षेत्रमा रहेको वन पैदावारको स्वामित्व प्रदेश सरकारको हुनेछ ।

(३) विकास आयोजना सञ्चालनमा वन क्षेत्रको सिफारिस, प्रयोग गर्ने र वन क्षेत्रमा रहेका रुखहरु हटाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४४. खनिज पदार्थको अध्ययन, अन्वेषण र उत्खनन् कार्यका लागि वन क्षेत्र प्रयोग गर्न सक्ने: (१) राष्ट्रिय वनभित्र खनिज पदार्थको अध्ययन, अन्वेषण र उत्खनन् गर्नुपर्ने भएमा मन्त्रालयको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(२) राष्ट्रिय वन क्षेत्र भित्र खानी वा खनिज पदार्थको प्रचलित कानून बमोजिम उत्खनन् वा व्यवस्थापनको अनुमति

प्राप्त व्यक्ति वा निकायले यस परिच्छेद बमोजिम जग्गा प्राप्ति गर्नुपर्नेछ ।

(३) राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्रको खनिज पदार्थको अध्ययन अन्वेषणको अनुमति र व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ११

चराचुरुङ्गी तथा वन्यजन्तु संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी

व्यवस्था

४५. बर्ड स्याञ्चुरी वा जैविकमार्ग तोक्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले रैथाने तथा आगन्तुक पञ्छी र संकटापन्न वन्यजन्तुको वासस्थान संरक्षण तथा वन्यजन्तुको आवत जावत गर्ने प्रदेश भित्रको कुनै क्षेत्रलाई प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी बर्ड स्याञ्चुरी वा जैविकमार्ग घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका क्षेत्रमा पर्यापर्यटनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले अनुमति दिन सक्नेछ ।

(३) बर्ड स्याञ्चुरी वा जैविक मार्ग व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४६. समस्याग्रस्त वन्यजन्तु व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी कुनै खास क्षेत्रमा खास समयका लागि कुनै वन्यजन्तुलाई ई समस्याग्रस्त वन्यजन्तु घोषणा गर्नसक्नेछ र त्यसरी समस्याग्रस्त घोषणा गरिएका वन्यजन्तुलाई सोही सूचनामा तोकिएको शर्त र बन्देजको अधिनमा रही खेत, खला, बारी र तोकिएको क्षेत्रमा विना अनुमति लखेट्न, धपाउन, पक्रन वा अन्य व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गर्दा कुनै वन्यजन्तुको मृत्यु भएमा प्रचलित कानून बमोजिम कुनै कसुर गरेको मानिने छैन ।

(३) उपदफा(१) बमोजिम पक्रिएको वा मरेको कुनै वन्यजन्तु स सम्बन्धित नजिकको वन कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ ।

(४) कुनै क्षेत्र विशेषमा सम्बन्धित अधिकारीले बँदेलको सख्या बहन क्षमता भन्दा बढी भएको सिफारिस गरेमा तोकिएको प्रक्रिया पुरा गरी मन्त्रालयले सो क्षेत्रमा बँदेलको शिकार गर्न अनुमति दिन सक्नेछ ।

(५) समस्याग्रस्त वन्यजन्तु व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनका लागि

समस्याग्रस्त वन्यजन्तु भन्नाले नियमित वा बारम्बार रूपमा कुनै वन्यजन्तुले मानिस वा घरपालुवा जनावरलाई आक्रमण गरी सुरक्षामा खतरा वा बालीनालीमा क्षति पुर्याउने वन्यजन्तु सम्झनुपर्छ ।

४७. **चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान स्थापना सम्बन्धी व्यवस्था:** (१)

प्रदेश सरकार आफै वा कुनै संस्था, निकाय वा स्थानीय तह, समुदायले संरक्षण, शिक्षा, मनोरञ्जन, प्रजनन, वंशाणु स्रोत संरक्षण तथा अध्ययन, अनुसन्धानका लागि तथा उद्धार गरिएका वन्यजन्तुको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनका लागि तोकिए बमोजिम अनुमति लिई चिडियाखाना, खुला चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान स्थापना गरी सञ्चालन गर्दा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा

वन्यजन्तु आरक्षमा विशेष आरक्षण गरिने वन्यजन्तु राख्न पाइने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान स्थापना गरी सञ्चालन गर्दा प्राप्त वन्यजन्तुको संरक्षण हुन सक्ने वासस्थान, आहार र उपचारको सुनिश्चितता भएको हुनुपर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम अनुमति नलिई चिडियाखानाको रूपमा सञ्चालन गरेका चिडियाखाना वा प्राणी उद्यानले तोकिए बमोजिम अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहनेले तोकिएको मापदण्ड पुरा गर्नु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम अनुमति नलिई वा मापदण्ड पुरा नगरी चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गरेको पाइएमा प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुनेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम चिडियाखाना , खुला चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान स्थापनाको अनुमति मन्त्रालयले दिनेछ ।

४८. वन्यजन्तु अस्पताल, उद्धार केन्द्र र पालन सम्बन्धी व्यवस्था:

(१) कुनै व्यक्ति वा निकायले समस्याग्रस्त , असहाय, नरभक्षी, घाइते, टुहुरा र उद्धार गरिएका वन्यजन्तुको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि मन्त्रालयबाट तोकिए बमोजिम अनुमति लिई वन्यजन्तु अस्पताल वा वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) वन्यजन्तु अस्पताल तथा वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) कुनै व्यक्ति वा निकायले संरक्षित वन्यजन्तु बाहेकका वन्यजन्तु पालन गर्न चाहेमा मन्त्रालयको स्वीकृति लिई पालन गर्न सक्नेछ ।

(४) वन्यजन्तु पालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-१२

कसुर र सजाय

४९. **कसुर:** कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियममा अन्यथा व्यवस्था गरेकोमा बाहेक देहायका काम कारबाही गरे वा गराएमा वा सोको उद्योग गरेमा यस ऐन बमोजिमको कसुर गरेको मानिनेछ ।

(क) दफा ६ को उपदफा (१) विपरीत राष्ट्रिय वनभित्रको जग्गा दर्ता गरेमा वा गराएमा ।

(ख) दफा ७ बमोजिम निषेध गरिएको क्षेत्रमा प्रवेश गरेमा

(ग) राष्ट्रिय वन फाँड्ने वा वन क्षेत्रको जग्गा जोत्ने, खन्ने, खनिज उत्खनन् गर्ने, आवाद गर्ने, सडक तथा अन्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने, घर वा छ्वाप्रो बनाउने, व्यवसाय सञ्चालन गर्ने वा अतिक्रमण गर्ने काम गरे वा गराएमा,

(घ) राष्ट्रिय वनमा आगो लगाउने वा आगलागि हुन जाने कुनै कार्य गरेमा,

- (ड) निषेध गरिएको वनक्षेत्रभित्र चौपाया प्रवेश
गराएमा वा चराएमा,
- (च) राष्ट्रिय वनक्षेत्रबाट वन पैदावार हटाउने, विना
इजाजत वन पैदावार ओसारपसार गर्ने वा
सङ्कलन गरी राख्ने वा विक्री वितरण गर्ने वा
घाटगद्दीमा राखेको वन पैदावार हटाउने वा
चोरी गर्ने काम गरेमा,
- (छ) राष्ट्रिय वनक्षेत्रको रुख वा बिरुवा काट्ने,
हाँगा काट्ने, खोटो वा बोक्रा झिक्ने वा कुनै
पनि प्रकारले नोक्सानी गरेमा,
- (ज) ईजाजत प्राप्त गरी राष्ट्रिय वनबाट रुख
काट्दा, ढाल्दा, घिसार्दा वा वनक्षेत्र बाहिर
लैजाँदा लापरबाहीसँग अन्य कुनै वन पैदावार
नोक्सान गरेमा,
- (झ) वनक्षेत्रबाट बग्ने नदीबाट नदीजन्य पदार्थ,
ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा वा माटो झिक्ने, गोल वा
चून पोल्ने वा यी बस्तुहरुबाट अरु तयारी
माल बनाउने वा सङ्कलन गर्ने र खनिज पदार्थ
निकाल्ने वा सङ्कलन गर्ने काम गरेमा,
- (ञ) वन पैदावारको पूर्जीको शर्त उल्लङ्घन गरी
वन पैदावार नोक्सानी गरेमा,
- (ट) विदेश निकासी गर्न प्रतिबन्ध लागेको वन
पैदावार विदेश निकासी गरेमा,
- (ठ) वन सीमाना चिन्ह उखेल्ने, सार्ने, फेर्ने, मेट्ने
वा बिगार्ने काम गरेमा,

- (ड) टाँचा वा सीमाना कित्ते गर्ने वा काठ वा खडा रुखमा लगाईएका सरकारी टाँचा, निसाना फेर्ने, बिगाने वा मेट्ने गरेमा,
- (ढ) नर्सरीमा रहेका वा वृक्षारोपण गरिएका बिरुवा काट्ने, भाँच्ने उखेल्ने, अरु कुनै प्रकारले नोक्सान गरेमा वा प्राकृतिक रूपमा उम्रेका बिरुवा मासेमा,
- (ण) नर्सरीमा रहेका वा वृक्षारोपण गरिएका क्षेत्रका खम्बा, तारका बार वा त्यस्ता अरु सम्पत्ति बिगारे वा चोरी गरेमा,
- (त) इजाजत बिना वन्यजन्तुको शिकार गर्ने, वन्यजन्तुको शिकारका लागि हतियार वा अन्य सामग्री लिई वन क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने, वन्यजन्तु वा वन्यजन्तुको आखेटोपहार राख्ने, ओसारपसार गर्ने वा विक्री वितरण गर्ने काम गर्ने,
- (थ) वन पैदावारमा आधारित उद्योगले प्रचलित कानून विपरीत वन पैदावार राखेमा,
- (द) उपभोक्ता समूहका पदाधिकारी वा सदस्यले समूहको हितको नाममा कोषको रकम हिनामिना गर्ने वा समूहको विधान तथा कार्ययोजना विपरीत कुनै कार्य गरेमा,
- (ध) यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमको विपरीत अन्य कुनै कार्य गरेमा।

५०. सजाय: (१) दफा ४९ को खण्ड (क) अन्तर्गतको कसुर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई पाँच वर्ष सम्म कैद वा पचास हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

२) दफा ४९ को खण्ड (ख) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई एक महिना सम्म कैद वा एक हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(३) दफा ४९ को खण्ड (ग) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई पाँच वर्षसम्म कैद वा एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय गरी त्यस्तो जग्गा राष्ट्रिय वनमा समावेश गरी सो जग्गामा बनाएको घर वा छाप्रो र प्रयोग भएका मेशिनरी औजार, साधन समेत जफत हुनेछ । त्यस्तो कसुर गर्दा वन पैदावार हटाएको वा नोक्सानी गरेको भए निजलाई सो बापत हुने सजाय समेत हुनेछ ।

(४) दफा ४९ को खण्ड (घ) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई क्षति भएको बिगो असुल गरी तीन वर्षसम्म कैद वा साठी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(५) दफा ४९ को खण्ड (ङ) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई प्रत्येक चौपायाको लागि देहायको दरले जरिवाना हुनेछ:-

(क) भेडा, बाखा जातको भए पचास रुपैयाँ देखि पाँच सय रुपैयाँसम्म,

(ख) हात्ती भए एक हजार रुपैयाँ देखि पाँच हजार रुपैयाँसम्म,

(ग) अन्य चौपाया भए एक सय रुपैयाँ देखि एक हजार रुपैयाँसम्म ।

(६) दफा ४९ को खण्ड (च), (छ), (ज), (झ) वा
(ज) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई कसुरसँग सम्बन्धित वन
पैदावार जफत गरी देहाय बमोजिमको सजाय हुनेछः-

- (क) एक हजार रुपैयाँसम्मको बिगो भए एक
हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना,
(ख) एक हजार रुपैयाँदेखि माथि पाँच हजार
रुपैयाँसम्मको बिगो भए बिगो बमोजिम
जरिवाना वा एक महिनासम्म कैद वा दुवै,
(ग) पाँच हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार
रुपैयाँसम्मको बिगो भए बिगो बमोजिम
जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै,
(घ) पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख
रुपैयाँसम्मको बिगो भए बिगो बमोजिम
जरिवाना वा छ महिनासम्म कैद वा दुवै,
(ङ) एक लाख रुपैयाँदेखि पाँच लाख
रुपैयाँसम्मको बिगो भए बिगो बमोजिम
जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै,
(च) पाँच लाख रुपैयाँभन्दा बढी जतिसुकै बिगो
भए पनि बिगोको दोब्बर जरिवाना वा दुई
वर्षसम्म कैद वा दुवै ।

(७) दफा ४९ को खण्ड (ट) अन्तर्गतको कसुरसँग
सम्बन्धित वन पैदावार जफत गरी बिगोको दोब्बर जरिवाना
वा तीन वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(८) दफा ४९ को खण्ड (ठ) वा (ड) अन्तर्गतको
कसुर गर्नेलाई बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा एक
वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(९) दफा ४९ को खण्ड (ढ) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई प्रति बिरुवाको पाँच सय रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ र सोही कसुर पुनः गर्नेलाई कसुरको मात्रा अनुसार प्रत्येक पटक बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(१०) दफा ४९ को खण्ड (ण) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई बिगो असुल गरी दस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा छ महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(११) दफा ४९ को खण्ड (त) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिमको सजाय हुनेछ ।

(१२) दफा ४९ को खण्ड (थ) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई त्यस्तो कसुरमा हुने सजायमा थप दुई लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

(१३) दफा ४९ को खण्ड (द) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई बिगो भए बिगो असुल गरी एक वर्षसम्म कैद वा बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(१४) दफा ४९ को खण्ड (ध) अन्तर्गतको कसुर गर्नेलाई बिगो भए बिगो असुल गरी छ महिनासम्म कैद वा दस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

५१. हैरानी गर्ने नियतले कब्जा वा पक्राउ गर्नेलाई सजायः मनासिब माफिकको कारण नभई वन सम्बन्धी कार्य गर्ने कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले रिसइविले वा हैरानी गर्ने नियतले मालबस्तु कब्जा गरेमा वा कसैलाई पक्राउ गरेमा त्यस्ता कर्मचारीलाई पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुनेछ ।

५२. कर्तव्य पालन गर्दा बाधा अड्चन पुर्याईउनेलाई सजाय यस ऐन बमोजिम सरकारी कर्मचारीले आफ्नो पदीय कर्तव्य पालना गर्दा कसैले बाधा अड्चन पुर्यायोएमा निजलाई पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा तीन महिना सम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।
५३. कसुरदारलाई भाग्न सहयोग गर्नेलाई सजाय: यस ऐन अन्तर्गतको कसुर गर्ने व्यक्तिलाई भाग्न सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई कसुरदारलाई हुने सरहको सजाय हुनेछ ।
५४. दुरुत्साहन दिने वा मिलेमतो गर्नेलाई सजाय: यस ऐन अन्तर्गतको कसुर गर्न दुरुत्साहन दिने वा मिलेमतो गर्ने व्यक्तिलाई कसुरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय हुनेछ ।
५५. कसुरको उद्योग गर्नेलाई सजाय: यस ऐन बमोजिम वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिमको संरक्षित वन्यजन्तु सम्बन्धी कसुरको उद्योग भएमा कसुरदारलाई भए सरह र अन्य कसुरको उद्योग भएमा कसुरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय हुनेछ ।

परिच्छेद १३

कसुरको जाँचबुझ र कार्यविधि

५६. कसुर रोक्न आवश्यक कारबाही गर्ने: कसैले यो ऐन बमोजिम हुने कसुर गर्न लागेको छ भन्ने शङ्का लागेमा वा कसुर गर्दैका अवस्थामा फेला पारेमा वन सम्बन्धी काम गर्ने कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले त्यस्तो कसुर हुन नपाउने प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ र सो कामका लागि आवश्यक बल प्रयोग गर्न सक्नेछ ।
५७. विशेष अधिकार: (१) यस ऐन अन्तर्गतको वन तथा वन्यजन्तु सम्बन्धी कसुरमा संलग्न कसुरदारलाई वनक्षेत्रभित्र वा बाहिर

पक्राउ गर्न लागदा पक्राउ गर्न नदिने वा पक्राउ परिसकेपछि पनि निजलाई छुटाई लैजान कसैले हुलहुज्जल गरी कसुरदारलाई भगाई लैजाने अवस्था परेमा वा पक्राउ गर्ने व्यक्तिकै ज्यान जोखिम हुने परिस्थिति भई हतियार नचलाई नहुने अवस्था उत्पन्न भएमा सम्बन्धित अधिकारीको आदेशले वन सुरक्षाको लागि खटिएका कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले घुँडा मुनी लाग्ने गरी गोली चलाउन सक्नेछ ।

(२) राष्ट्रिय वनक्षेत्रको जग्गा कसैले आवाद गरेको वा त्यस्तो जग्गामा घर, छाप्रो बनाइसकेको भए पनि सम्बन्धित अधिकारी वा निजले तोकेको वन सम्बन्धी कर्मचारीले सो आवादी हटाउन वा घर छाप्रो भत्काउन सक्नेछ र त्यस्तो क्षेत्रमा लगाएको बाली समेत जफत गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐनले हुने अरु सजायमा सो उपदफामा लेखिएको कुराले कुनै असर पार्ने छैन ।

५८. पक्राउ गर्ने अधिकार: (१) यस ऐन बमोजिमको कुनै कसुरको अनुसन्धानको सिलसिलामा कुनै व्यक्तिलाई पक्राउ गर्नुपर्ने भएमा अनुसन्धान अधिकृतले सोको कारण र त्यस्तो व्यक्तिको पहिचान खुल्ने विवरण सहित मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पक्राउ गर्ने अनुमतिको लागि निवेदन दिनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदनबाट पक्राउ गर्नु पर्ने कारण मनासिब देखिएमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले पक्राउ पूर्ण जारी गर्ने अनुमति दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पक्राउ पूर्ण जारी गरिएको व्यक्तिलाई अनुसन्धान अधिकृत, वन सम्बन्धी

कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी बाटोको म्याद बाहेक चौबीस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसुर गर्ने व्यक्ति तत्काल पक्राउ नगरिएमा त्यस्तो व्यक्ति भाग्ने, उम्कने वा निजले प्रमाण दसी वा सबुद नष्ट गर्ने मनासिब कारण भएमा वा कसुरसँग सम्बन्धित फरार रहेको व्यक्ति फेला परेमा वा कसुर गरिरहेको अवस्थामा फेला परेमा अनुसन्धान अधिकृत, वन सम्बन्धी कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले त्यस्तो व्यक्तिलाई तत्कालै जरुरी पक्राउ पूर्जा जारी गरी पक्राउ गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष स्वीकृतिको लागि पक्राउ परेको व्यक्ति सहित उपस्थित गराउनु पर्नेछ ।

तर, यसरी पक्राउ गरिनु पर्ने व्यक्ति महिला भएमा सम्भव भएसम्म वन सम्बन्धी महिला कर्मचारी वा महिला सुरक्षाकर्मीको प्रयोग गर्नुपर्नेछ ।

(५) कुनै कसुरको सिलसिलामा पक्राउ गरिएको व्यक्तिको सम्बन्धमा चौबीस घण्टाभित्र तहकिकात पुरा नहुने भई निजलाई थुनामा राखी तहकिकात जारी राख्नु पर्ने देखिएमा तहकिकात गर्ने कर्मचारीले निजलाई मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमति लिएर मात्र थुनामा राख्नु पर्नेछ । सो बमोजिम अनुमति माग्दा थुनामा परेको व्यक्ति उपरको अभियोग, त्यसको आधार, निजलाई थुनामै राखि तहकिकात गर्नु पर्ने कारण र निजको बयान कागज भइसकेको भए बयान कागजको व्यहोरा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम थुनामा अनुमति मागेमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले सम्बन्धित कागजातहरू हेरी तहकिकात सन्तोषजनक रूपमा भए वा नभएको विचार गरी सन्तोषजनक रूपमा तहकिकात भइरहेको देखिएमा पटक पटक गरी बढीमा पच्चीस दिनसम्म थुनामा राख्ने अनुमति दिन सक्नेछ।

५९. खानतलासी अधिकार: (१) यस ऐन बमोजिम सजाय हुने कसुर भएको छ भन्ने मनासिब कारण भएमा कम्तीमा पाचौं तहको वन प्राविधिक कर्मचारी वा सहायक प्रहरी निरीक्षक दर्जाका कर्मचारीले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै स्थानको खानतलासी गर्न सक्नेछ ।

स्पष्टीकरण: यो दफाको प्रयोजनको लागि "स्थान" भन्नाले स्थायी वा अस्थायी भवन वा टहरा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले खाली जग्गा, पाल, डुङ्गा तथा विभिन्न किसिमका सवारी साधनलाई समेत जनाउँछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खानतलासी गर्ने व्यक्तिले खानतलासी गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहको कम्तीमा एक जना पदाधिकारी वा सदस्य तथा कम्तीमा दुईजना साक्षी राखी निजहरूको रोहबरमा गर्नु पर्नेछ ।

(३) मानिस बसोबास गरेको घरमा खानतलासी गर्नु परेमा सो घरमा महिला भए निजलाई घर बाहिर निस्कने सूचना र मौका दिनु पर्नेछ ।

(४) यस दफामा लेखिएका कुनै कुराले खानतलासी गर्ने कर्मचारीलाई सूर्यास्त देखि सूर्योदय नभएसम्म मानिस बसोबास गरेको घरमा प्रवेश गर्न पाउने अधिकार हुने छैन।

६०. वन पैदावार र तत्सम्बन्धी मालबस्तु बरामद गर्न सक्ने: (१) कुनै वन पैदावार भण्डारण वा ओसार पसारका क्रममा यो ऐन

उल्लङ्घन भएको छ भन्ने भरपर्दो कारण देखिएमा त्यस्ता वन पैदावार र कसुरसँग सम्बन्धित हतियार, डुङ्गा, सवारी साधन तथा चौपायालाई वन सम्बन्धी कार्य गर्ने कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले बरामद गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमकै वन पैदावार वा बस्तु बरामद गरिएमा त्यसरी बरामद गर्ने कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले बरामद गरेको वन पैदावार वा बस्तुको विवरण खोली सम्बन्धित व्यक्तिलाई सोको भरपाई दिनु पर्नेछ र त्यस्तो वन पैदावार वा बस्तुमा खास चिन्ह लगाई नाप जाँच गरी यथाशक्य चाँडो डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम बरामद गरिएका वन पैदावार र हतियार बाहेकका कसुरसँग सम्बन्धित डुङ्गा, सवारी साधन वा चौपायालाई कम्तीमा पाचौं तहको वन प्राविधिक कर्मचारी वा सो सरहका सुरक्षाकर्मीले तोकेको दिन र स्थानमा दाखिला गर्ने शर्तमा सम्बन्धित स्थानीय तहको कम्तीमा एकजना पदाधिकारी वा सदस्य वा कम्तीमा दुईजना स्थानीय व्यक्तिको उपस्थितिमा मालधनीलाई कागज गराई छाडिदिन सक्नेछ ।

६१. दसी प्रमाण पेश गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस ऐन बमोजिमको कसुरको सम्बन्धमा बरामद भएका वन पैदावार वा त्यस्तो कसुर हुने कार्य गर्नको लागि प्रयोग भएका औजार तथा अन्य साधन दसी प्रमाणको रूपमा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यसरी बरामद भएका वन पैदावार, औजार तथा अन्य

साधन दसी प्रमाणको रूपमा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्न नसकिने भएमा त्यस्तो दसी प्रमाण नजिकको वन कार्यालयको जिम्मामा राखी सोको मुचुल्का पेश गरेमा दसी प्रमाण पेश गरे सरह मानिनेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दसी प्रमाण राखेको ठाउँमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले डोर खटाई प्रतिवेदन लिई कारवाही गर्न सक्नेछ ।

६२. मुद्दाको अनुसन्धान र दायरी: (१) यस ऐन बमोजिमको एक वर्ष सम्म कैद सजाय हुने कसुर सम्बन्धी मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकिकातको कार्य प्रदेश सरकारको वन सेवा जनरल फरेष्ट्री समूहको कम्तिमा पाँचौं तहको कर्मचारीले गर्नेछ ।

(२) यस ऐन बमोजिम एक वर्ष भन्दा बढी कैद सजाय हुने कसुर सम्बन्धी मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकिकात कार्य प्रदेश सरकारको वन सेवा जनरल फरेष्ट्री समूहको कम्तिमा सातौं तहको कर्मचारीले गर्नेछ ।

(३) एउटै कसुरमा कुनै व्यक्तिलाई एक वर्ष सम्म र कुनै व्यक्तिलाई एक वर्षभन्दा बढी कैद सजाय हुने रहेछ भने सो मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकिकात उपदफा (२) बमोजिमको कर्मचारीले गर्नेछ ।

(४) यस ऐन बमोजिमको कसुरको अनुसन्धान तथा तहकिकातको कार्य सम्पन्न भई मुद्दा दायर गर्नु पर्ने देखिएमा अनुसन्धान अधिकृतले आफ्नो राय सहित अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सबुद र प्रमाण संलग्न मिसिल मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णयको लागि सम्बन्धित सरकारी वकील कार्यालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको मिसिल प्राप्त भएमा सम्बन्धित सरकारी वकील कार्यालयले उक्त विषयमा मुद्दा नचल्ने भए सोही व्यहोरा उल्लेख गरी र मुद्दा चलाउनु पर्ने भए मुद्दा चलाउनु पर्ने व्यक्ति तथा निज उपरको अभियोग, सजाय र अभियोगपत्रमा लिनु पर्ने दावी समेत उल्लेख गरी मुद्दा दायर गर्न म्याद ननाघ्ने गरी अनुसन्धान अधिकृत समक्ष मिसिल फिर्ता पठाउनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी वकीलको कार्यालयले प्राप्त मिसिल अध्ययन गर्दा यो विषयमा थप अनुसन्धान गर्नु पर्ने देखिएमा थप अनुसन्धान गर्नु पर्ने विषयबस्तु यकिन गर्न सोको आधार र कारण सहित अनुसन्धान अधिकृत समक्ष मिसिल फिर्ता पठाउनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम कुनै विषयमा थप अनुसन्धान गर्ने गरी मिसिल प्राप्त भएकोमा अनुसन्धान अधिकृतले सो विषयमा थप अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर गर्न प्रस्तावित अभियोगको मागदावी तथा मिसिल पुनः सरकारी वकीलको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम मिसिल प्राप्त भएपछि सम्बन्धित सरकारी वकील कार्यालयले उपदफा (५) बमोजिम मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णय गरी अनुसन्धान अधिकृत समक्ष मिसिल फिर्ता पठाउनु पर्नेछ ।

(९) उपदफा (५) वा (८) बमोजिम सरकारी वकील कार्यालयबाट मुद्दा चल्ने निर्णय भई मिसिल प्राप्त भएपछि अनुसन्धान अधिकृतले मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर गर्नु पर्नेछ ।

६३. सरकार वादी हुने: यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दा सरकार वादी हुनेछ ।
६४. बरामद गरिएका मालबस्तुको व्यवस्थापन: (१) यो ऐन बमोजिम सजाय हुने कसुरसँग सम्बन्धित भई बरामद गरिएका र धनी पत्ता नलागेका वन पैदावार, औजार, हतियार, सवारी साधन, चौपाया लगायतका मालबस्तुको हकदार कुनै भए हकदाबी गर्न आउनु भनी अनुसन्धान अधिकृतले सबैले देखे ठाउँमा सात दिनको म्याद दिई सूचना टाँस गर्नु पर्नेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिमको मालबस्तु उपर हकदाबी परेमा निर्णयको लागि मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
 (३) उपदफा (१) बमोजिमको मालबस्तु उपर हकदाबी नपरेमा वा हकदाबी नपुग्ने ठहरी फैसला भएमा त्यस्तो मालबस्तु प्रदेश सरकारको हुनेछ ।
६५. सडी गली जाने वन पैदावार, मालबस्तु र चौपाया लिलाम गर्न सकिने: (१) यस ऐन अन्तर्गत सजाय हुने कसुरको सम्बन्धमा बरामद गरिएका सडी गली जाने वन पैदावार, मालबस्तु वा संरक्षण प्रदान गरिन नसकिने अवस्थाको वन पैदावार, मालबस्तु वा चौपायालाई नजिकको वन कार्यालय वा सुरक्षित स्थानमा ल्याई मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमति लिई लिलाम विक्री गर्न सकिनेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिम लिलाम विक्रीबाट प्राप्त हुन आएको रकम त्यस्तो मुद्दा फैसला हुँदाका बखत ठहरे बमोजिम हुने गरी धरौटीमा आम्दानी बाँधिनेछ ।
६६. पूर्पक्ष सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम पक्राउ गरिएको र

एक वर्ष भन्दा बढी कैदको सजाय हुन सक्ने मुद्दाको अभियोग लागेको व्यक्ति तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट कसुरदार देखिएमा वा त्यस्तो प्रमाणबाट कसुरदार देखिन मनासिब माफिकको आधार देखिएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई पूर्पक्षका लागि थुनामा राखी कारवाही गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा लेखिए देखि बाहेकका अरु व्यक्तिको हकमा निजलाई हुन सक्ने कैद वा जरिवानाको उपल्लो हदसम्मको नगद धरौटी वा जेथा जमानी दिए तारिखमा राखी र त्यस्तो धरौटी वा जमानी दिन नसकेमा थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्नुपर्नेछ ।

तर, पटके कसुर गरी छ महिना भन्दा बढी कैद हुने कसुरदारलाई थुनामा राखी मुद्दाको पूर्पक्ष गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस दफा बमोजिम अभियुक्तलाई पुर्पक्षको लागि थुनामा राखी कारवाही गर्दा निजलाई हुनसक्ने सजायको उपल्लो हदभन्दा बढी अवधि थुनामा राख्न पाइने छैन ।

६७. मुद्दा हेर्ने अधिकारी: (१) यस ऐन अन्तर्गत दुई लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने मुद्दा सम्बन्धित अधिकारीले कारवाही र किनारा गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्दा विशेष अदालत ऐन, २०५९ बमोजिमको कार्यविधि अपनाईनेछ ।

(३) यस ऐन अन्तर्गत पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने कसुरमा वन सेवा जनरल फरेष्ट्री समूहको कम्तीमा पाचौँ तहको कर्मचारीले घटनास्थलमै मुचुल्का खडा गरी तत्काल जरिवाना गरी छाडिदिन सक्नेछ र यसरी गरिएको सजायको लिखित जानकारी र आवश्यक कागजात

सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयले चौविस घन्टा भित्र डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले निर्णयको सूचना पाएको मितिले पैतिस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

६८. बरामद भएका मालबस्तु जफत हुने:(१) कसैले यो ऐन बमोजिम सजाय हुने कसुर गरेको ठहरेमा त्यस्तो कसुरसँग सम्बन्धित बरामद भएका बोझबाहक, औजार, हतियार, चौपाया र अन्य साधनहरू जफत हुनेछन् ।

(२) यस ऐन बमोजिम सजाय हुने कसुरको अनुसन्धानको सिलसिलामा बरामद भएका बोझबाहक, औजार, हतियार, चौपाया र अन्य साधनहरू मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमतिमा लिलाम विक्री गरी प्राप्त रकम मुद्दा किनारा नलागुन्जेल सम्म धरौटी खातामा राख्न सकिनेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसुरदार बाहेक अन्य व्यक्तिले जानी-जानी कसुरदारलाई सघाउ पुर्याउन त्यस्तो सवारी साधन प्रयोग गरेको वा प्रयोग गर्न दिएको अवस्था अनुसन्धानबाट नदेखिएमा वा पचास हजार रुपैयाँभन्दा कम मोल पर्ने बोझबाहक जफत गरिने छैन र त्यस्तो कार्य गर्नेलाई यस ऐन बमोजिम हुने सजायमा बिगो बमोजिम वा पचास हजार रुपैयाँसम्म थप जरिवाना हुनेछ ।

६९. जफत भएका वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको व्यवस्थापन: प्रदेश सरकारले यस ऐन बमोजिम कसुरमा जफत भएको कुनै वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतलाई शैक्षिक तथा वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान वा औषधिजन्य प्रयोगका लागि

सार्वजनिक संस्था वा निकायलाई उपलब्ध गराउन वा नष्ट गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद १४

निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा वन सम्बन्धी व्यवस्था

७०. निजी वनको दर्ता तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था: (१)

निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी वन दर्ताको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन दिनु पर्नेछ र त्यसरी निवेदन परेमा सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयसँगको समन्वयमा आवश्यक जाँचबुझ गरी सम्बन्धित स्थानीय तहले निजी वन दर्ता गरी प्रमाणपत्र दिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता गरेको निजी वनको विवरण सम्बन्धित स्थानीय तहले तोकिए बमोजिम अद्यावधिक गरी सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयमा समेत पठाउनु पर्नेछ ।

(३) यस ऐन बमोजिमका निजी वन राष्ट्रियकरण गरिने छैन ।

(४) निजी वन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७१. निजी वनको व्यवस्थापन र वन पैदावार ओसारपसार: (१)

दफा ७० बमोजिमको निजी वनमा निजी वन धनीले कृषि वन, पूर्ण वन वा जडीबुटी खेती गर्न सक्नेछ ।

(२) निजी वनको धनीले आफ्नो इच्छा अनुसार निजी वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न तथा वनपैदावारको उपयोग गर्न वा मूल्य निर्धारण गरी विक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(३) निजी नम्बरी दर्ता जग्गा वा निजी वनबाट फलफूल, डालेघाँस र अन्य तोकिए बमोजिमको जातको रुखबाट उत्पादित काठ दाउरा कटान , सङ्कलन, ओसारपसार, विक्री, चिरान र प्रयोगमा कुनै पनि निकायबाट कटान आदेश वा चिरान आदेश वा स्थानान्तरण इजाजत लिनुपर्ने छैन। तर तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पुरा गरी लगत प्रमाणित गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम उत्पादित काठ दाउरा गैह्र कानूनी रूपमा कटान, मुछान, ओसारपसार, चिरान वा प्रयोग गरेको भनी उजूरी परेमा सम्बन्धित सव-डिभिजन वन कार्यालयले जाँचबुझ गर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा निजी दर्ता जग्गा वा निजी वनबाट नै काठ दाउरा उत्पादन गरेको ठहरेमा यही विषयलाई लिएर कुनै निकायमा मुद्दा चलाइने छैन र त्यस्ता काठ दाउरा सम्बन्धित धनीलाई फिर्ता दिनु पर्नेछ ।

(६) निजी वन पैदावारको व्यवसायिक प्रयोजनको लागि विक्री गर्दा तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया पुरा गर्नु पर्नेछ । यसरी विक्री गरेको काठ, दाउराको शुल्क तोकिए बमोजिम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम वन पैदावार बिक्री वितरण गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम कर, दस्तुर लाग्नेछ ।

७२. निजी वन धनीलाई सहूलियत: (१) निजी वनका धनीलाई निजी वन लगाउन, हुर्काउन, संरक्षण गर्न, सिंचाईको व्यवस्थापन गर्न, रोग, किरा आदिको उपचार गर्न लाग्ने खर्चमा प्रदेश सरकारले उत्प्रेरणात्मक सहयोग स्वरूप विशेष

सुविधा, छुट, विमा लगायतका तोकिए बमोजिमको आर्थिक र प्राविधिक सहूलियत उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सहूलियतका लागि प्रदेश सरकारले सहकारी, संघ संस्था, निजी क्षेत्र, वित्तीय संस्था तथा स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय र साझेदारी गर्न सक्नेछ ।

७३. सार्वजनिक जग्गामा रूख विरूवाको व्यवस्थापन: (१) प्रचलित कानूनको अधिनमा रही स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्र भित्र खाली रहेको राष्ट्रिय वन बाहेकको ऐलानी, पर्ति, सार्वजनिक जग्गामा सार्वजनिक उपयोगका लागि वन वाटिका, उद्यान, हरित पार्क र सहरी वनको रूपमा विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(२) कसैले पनि सार्वजनिक सडक, नहर, कुलो, पोखरीको किनार, पार्क, चौर, चौतारो, धार्मिक स्थल, अन्त्येष्टी स्थल वा यस्तै अन्य संवेदनशील ठाउँ वा सरकारी निकायको परिसरमा लगाएका रूख विरूवा हरू काट्न मास्न पाइने छैन ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस दफा बमोजिमको रूख विरूवाको सम्बर्द्धन गर्न वा रूख विरूवा ढली मानवीय वा अन्य भौतिक क्षती हुनबाट बचाउन वा अन्य कुनै विपदका कारण ढलेको, सुकेको रूखको काठ दाउराको व्यवस्थापन तथा विक्रि वितरणको व्यवस्था सम्बन्धित स्थानीय तहको कानून बमोजिम गर्न सकिनेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम रूख विरूवाको विकास र उपयोग सम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय तहले बनाएको कानून बमोजिम हुनेछ ।

(५) राष्ट्रिय लोकमार्ग, प्रादेशिक सडक र एक भन्दा वढी स्थानीय तह जोड्ने सडकको स्तरवृद्धि गर्नेक्रममा सडक किनारामा रहेका रुखहरू हटाउने सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद १५

वन पैदावारको सदुपयोग ओसार पसार र आपूर्ति सम्बन्धी

व्यवस्था

७४. राष्ट्रिय वनबाट उत्पादित काठ , दाउरा लगायतका वन पैदावारको स्वमित्व र मूल्य निर्धारण: (१) यस ऐनमा अन्यत्र व्यवस्था भएकोमा बाहेक राष्ट्रिय वनबाट उत्पादित वन पैदावारमा प्रदेश सरकारको स्वमित्व रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वन पैदावार उपयोग गर्न, सङ्कलन तथा विक्रि वितरण गर्नको लागि राजश्व सङ्कलन तथा शुल्क , दस्तुर र दर निर्धारण गर्ने अधिकार प्रदेश सरकारमा रहने छ ।

७५. वन पैदावारको सङ्कलन र विक्री वितरण: (१) वन पैदावारको सङ्कलन स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम हुनेछ र यसको उपयोग, विक्री वितरण , निकासी, ओसारपसारको इजाजत सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा हावाहुरी , बाढी पहिरो, नदी कटान वा अन्य प्राकृतिक प्रकोपका कारण कार्ययोजनाले निर्धारण गरेको परिमाण भन्दा वढी रुखहरू ढलन गएमा निर्देशनालयको सिफारिशमा मन्त्रालयले त्यस्तो ढलापडा रुखहरू तोकिए बमोजिम सङ्कलन र व्यवस्थापनका लागि स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

(३) घरकाज, विकास निर्माण, दाह संस्कार, प्राकृतिक प्रकोप पीडितका लागि आवश्यक पर्ने काठ तथा दाउराको आपूर्तिको व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(४) यस दफा बमोजिम इजाजत दिइने वन पैदावारको मूल्य, शुल्क, दस्तुर वा दर तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तोकिए बमोजिमका नरम प्रजातीको काठ दाउरा सङ्कलन तथा विक्री वितरण तोकिए बमोजिम विशेष व्यवस्था हुनेछ।

(६) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि व्यवसायीले लिलाम सकारबाट प्राप्त गोलिया काठलाई कम्तिमा एक चरण प्रशोधन गरी विक्री गर्नु पर्नेछ र यसरी प्रशोधन नगरी विक्री गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको रकम प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि प्रशोधन भन्नाले गोलिया काठको चिरान गर्ने, फर्निचरको सामग्री निर्माण गर्ने, खयरको चिप्स उत्पादन गर्ने लगायतका कार्यलाई बुझिन्छ।

(७) वन पैदावार सङ्कलन तथा विक्री वितरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७६. **वन पैदावारको निकासी पैठारी सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सम्बन्धित अधिकारीले काठ बाहेकका अन्य गैर काष्ठजन्य वन पैदावार विदेश निकासीको लागि सम्बन्धित भन्सारलाई सिफारिस गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि काष्ठ र गैर काष्ठजन्य वनपैदावार वा उत्पादित बस्तुको सम्बन्धमा मापदण्ड निर्धारण गरी विदेश निकासीको व्यवस्था प्रदेश सरकारले मिलाउन सक्नेछ ।

(३) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेश सरकारले प्रदेशभित्र अन्य देशबाट पैठारी हुने काठको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ ।

(४) वन पैदावारको निकासी र पैठारी सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७७. वन पैदावारको मूल्यमा सहूलियत प्रदान गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी प्राकृतिक प्रकोपबाट राहत, उद्धार वा कुनै वि शेष कार्यको लागि वन पैदावारको मूल्यमा सहूलियत प्रदान गर्न सक्नेछ ।

७८. वन पैदावारमा आधारित उद्योगलाई कच्चा पदार्थ उपलब्ध गराउन सकिने: (१) प्रदेश सरकारबाट इजाजत प्राप्त कागज तथा अन्य काष्ठजन्य उद्योगलाई आवधिक कार्ययोजनाको अधिनमा रहि तोकिए बमोजिमको वन पैदावार कच्चा पदार्थको रूपमा उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(२) प्रदेश सरकारबाट इजाजत प्राप्त उद्योगलाई सम्बन्धित अधिकारीले आवधिक कार्ययोजनाको अधिनमा रहि गैर काष्ठजन्य वन पैदावार तोकिए बमोजिम उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

७९. जोखिम हुने रुखहरु हटाउने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) वन व्यवस्थापन गरिने क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेका सुकेका, हाँगा भाँचिएका, कुनै एकतर्फ नुहिएर रहेका, रुख नहटाएमा अन्य भौतिक संरचना वा जनधन वा मानव बस्ती तथा आवागमनमा

मानवीय हिसाबले जोखिममा रहेको पाइएमा सम्बन्धित अधिकारीले त्यस्ता रूखहरू हटाउन सक्नेछ ।

(२) जोखिमयुक्त रूख हटाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८०. पुरानो घर गोठमा प्रयोग भएको काठ वा काठजन्य सामग्री

ओसार पसार सम्बन्धी व्यवस्था: कसैले निजी स्वामित्वको जग्गामा रहेको पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठ वा काठजन्य सामग्री अन्यत्र लैजान चाहेमा सम्बन्धित वडा कार्यालयको सिफारिसमा स्थानान्तरण गर्न सकिनेछ ।

स्पष्टिकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि पुरानो घरगोठमा प्रयोग भएको काठ भन्नाले कम्तिमा दस वर्ष पुरानो घरमा प्रयोग भएको काठलाई सम्झनुपर्छ ।

८१. काठजन्य बस्तुहरूको मापदण्ड निर्धारण गर्ने: प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रका सरकारी कार्यालयमा उपयोग हुने फर्निचर लगायतका काठजन्य बस्तुहरूको प्रयोग सम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण गरी लागु गर्न सक्नेछ ।

८२. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको विक्री वितरण: (१) स्वीकृत आवधिक योजनाको अधिनमा रही डिभिजन वन कार्यालयले तोकिएको जडीबुटी प्रजातिहरूको सङ्कलन तथा विक्री वितरणको इजाजत दिन सक्नेछ ।

(२) जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको सङ्कलन, विक्री वितरणको इजाजत सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८३. प्रतिवन्ध लगाउन वा फुकुवा गर्न सक्ने: प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेश सरकारले कुनै पनि प्रजातिको कटान, सङ्कलन, विक्री वितरण, ओसारपसार वा

उपभोगमा प्रतिबन्ध लगाउन वा प्रति बन्ध फुकुवा गर्न सक्नेछ ।

८४. वन पैदावारमा आधारित उद्योगले जानकारी गराउनु पर्ने: (१)

कच्चा पदार्थको रूपमा वन पैदावार प्रयोग गर्ने उद्योगले सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा उत्पादन गर्ने बस्तु र सेवाको बारेमा वार्षिक रूपमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको जानकारीका आधारमा डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यकता अनुसार अनुगमन गरी वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको आर्थिक योगदान देखिने अभिलेख राखी सोको जानकारी निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद १६

वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

८५. जडीबुटी अनुसन्धान केन्द्र तथा वनस्पति उद्यान स्थापना गर्न

सकिने: (१) प्रदेश सरकारले दुर्लभ, लोपोन्मुख, रैथाने, संकटापन्न जडीबुटीजन्य वनस्पतिको अध्ययन , अनुसन्धान, प्रदर्शनी वा व्यवसायिक खेती प्रवर्द्धनका लागि प्रयोगशाला सहितको जडीबुटी अनुसन्धान केन्द्र स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने जडीबुटी अनुसन्धान केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) वनस्पति प्रजातीको संरक्षण शिक्षा , मनोरञ्जन, पर्यापर्यटन, प्रजनन, वंशाणु श्रोत संरक्षण तथा अध्ययन , अनुसन्धान गर्ने प्रयोजनका लागि मन्त्रालयले वनस्पति उद्यान स्थापनाको अनुमति दिन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम स्थापित वनस्पति उद्यानले वनस्पति प्रजातिको आनुवंशिक स्रोतको संरक्षणका लागि सिङ बैकको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम स्थापना हुने वनस्पति उद्यानको मापदण्ड निर्धारण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम स्थापना हुने वनस्पति उद्यानको सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, सङ्गठित संघ सस्था वा निजी क्षेत्रबाट एकल वा सार्वजनिक निजी साझेदारीबाट गर्न सकिनेछ ।

८६. **हर्वेरियम सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रदेश भित्र पाइने विभिन्न प्रजातिका वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको आधिकारिक अभिलेख सहितको नमूना सङ्ग्रहका लागि हर्वेरियम केन्द्र स्थापना गर्न प्रदेश सरकारले अनुमति दिनेछ ।

(२) हर्वेरियम केन्द्र को स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८७. **प्रयोगशाला सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रदेश सरकारले वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको पहिचान , जैविक तथा रासायनिक परीक्षण, स्तरीकरण, गुणस्तर निर्धारण तथा प्रविधि विकासका लागि आवश्यकता अनुसार प्रयोगशालाको स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको प्रयोगशालाबाट कुनै व्यक्ति वा संस्थाले वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको पहिचान , गुणस्तर निर्धारण , रासायनिक विश्लेषण वा प्रमाणीकरण गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमको दस्तुर बुझाई त्यस्तो सेवा लिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको प्रयोगशालाको सिफारिसमा तोकिएको कार्यालयले कुनै पनि वनस्पति तथा वनस्पति स्रोत प्रयोग गरी उत्पादित वस्तुहरुमा तोकिए बमोजिमको गुणस्तर भए नभएको वा मिसावट , हानिकारक तत्व र हानिकारक जीव भए नभएको यकिन गरी प्रमाणित गर्न सक्नेछ ।

(४) मन्त्रालयको स्वीकृतिमा कुनै संघ सस्था वा निजी क्षेत्रले समेत उपदफा (१) बमोजिमको प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद १७

विविध

८८. वन क्षेत्रभित्रको खोला खोल्सी व्यवस्थापन: (१) राष्ट्रिय वन क्षेत्रबाट नदीजन्य पदार्थले वन क्षेत्र, वातावरण, बस्ती, खेतीपातीमा नकारात्मक प्रभाव पार्ने अवस्था पहिचान भई वनक्षेत्र भित्र रहेका खोला खोल्सी खहरेको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने भएमा यस खालको व्यवस्थापनबाट उत्पादन हुने नदीजन्य पदार्थको सङ्कलन व्यवस्थापन र विक्री वितरण डिभिजन वन कार्यालयबाट गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वनक्षेत्र भित्र रहेका खोला खोल्सी खहरेको व्यवस्थापनका लागि तयार पारिएको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन निर्देशनालयको सिफारिसमा मन्त्रालयले स्वीकृत गर्नेछ र स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा औँल्याएका सुझाव कार्यान्वयन गर्ने गराउने जिम्मेवारी सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्थापन गर्दा सङ्कलित नदीजन्य पदार्थको विक्री वितरणको लागि लिइने शुल्क प्रदेश

सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ र त्यस्तो आय डिभिजन वन कार्यालय मार्फत प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ ।

(४) वन क्षेत्र भित्रको खोला खोलसी व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८९. **वृक्षारोपण सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) आवधिक योजनाको अधिनमा रही डिभिजन वन कार्यालयले आफ्नो क्षेत्र भित्रको शुन्य प्रतिशत वा तोकिएको मापदण्ड भन्दा कम वनक्षेत्र रहेका स्थानलाई प्राथमिकता दिइ वृक्षारोपण गर्न सकिने सार्वजनिक खाली पर्ति जग्गा, नदी उकास र राष्ट्रिय वनक्षेत्र भित्र रहेका अन्य अनुत्पादित बुट्यान क्षेत्रहरूको आँकलन गरी बिरुवा उत्पादनको योजना सहित वृक्षारोपण योजना तयार गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालन गर्ने कार्यक्रममा प्रदेश सरकारले लगानी, पूँजी, सीप र प्रविधिका क्षेत्रमा सहकार्य गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको वृक्षारोपणको लागि स्थानीय वा रैथाने प्रजातिलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(४) वन क्षेत्र भित्र बाह्य प्रजातिको वृक्षारोपण गर्नु पर्दा वृक्षारोपण सम्बन्धी अनुसन्धान लाई आधार लिई गर्नु पर्नेछ ।

(५) वृक्षारोपणको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

९०. **बीउ उत्पादन क्षेत्र व्यवस्थापन:** (१) मन्त्रालयले राष्ट्रिय वनमा पाइने वृक्षारोपणका लागि उपयोगी प्रजाति भएको वन मध्ये औसत भन्दा उच्च गुणस्तर भएका वन क्षेत्र पहिचान गरी बीउ उत्पादन क्षेत्र तोक्न सक्नेछ ।

(२) मन्त्रालयले कुनै उपयोगी प्रजाति को प्राकृतिक बासस्थानमा उच्च गुणस्तरीय मा उ रुखको संख्या न्यून, लोपोन्मुख वा संकटापन्न अवस्थामा रहेमा तोकिए बमोजिमको अन्य स्थानमा बीउ उत्पादन वन विकास गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमका बीउ उत्पादन क्षेत्र वा बीउ उत्पादन वनको गुणस्तर वृद्धिका लागि स्याहार संभार, सम्बर्द्धन, बीउ सङ्कलन र वितरण गर्न मन्त्रालयले आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(४) यो ऐन प्रारम्भ हुनु भन्दा अघि प्रदेशभित्र पहिचान भएका वन बीउ उत्पादन क्षेत्र वा बीउ उत्पादन वन यसै ऐन अन्तर्गत भए सरह अभिलेख राखी अद्यावधिक गरिनेछ ।

११. वन डढेलो रोकथाम र नियन्त्रण: (१) प्रदेशमा वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न मन्त्रालयले रणनीतिक योजना तयार गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको योजनामा सुख्खाग्रस्त क्षेत्रमा पानी पोखरीहरूको मर्मत , संभार र वर्षातको पानी सङ्कलन गरी वा अन्य स्रोतको पानी उपयोग गरी नयाँ पोखरी निर्माण गर्ने जस्ता कार्य समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको योजनाको अनुगमन मूल्याङ्कन गरी आवश्यक भए परिमार्जन र अद्यावधिक गरी लागु गर्नु पर्नेछ ।

(४) डिभिजन वन कार्यालयले उपदफा (२) र (३) बमोजिम पहिचान गरिएका वन डढेलोको अति जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन एवं चारकिल्ला तोकी सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा वन डढेलो रोकथामका लागि पूर्व

सावधानी अपनाउनु पर्ने बिषय र सो क्षेत्रमा निषेध गरिएका कार्यहरु उल्लेख गरी सार्वजनिक सूचना जारी गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको सूचना पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ । कसैले निषेध गरेका कार्यहरु गरेमा प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुनेछ ।

(६) वन डढेलो नियन्त्रणको सिलसिलामा खटिएका सुरक्षाकर्मी, कर्मचारी, वा उपभोक्तालाई क्षति पुग्न गएमा क्षतिको मूल्याङ्कन गरी तोकिए बमोजिमको राहत उपलब्ध गराइनेछ ।

(७) वन डढेलो रोकथाम , नियन्त्रण तथा पुर्नस्थापना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(८) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि हरेक सामुदायिक वन, साझेदारी वन, कबुलियती वन, धार्मिक वन, चकला वन , संरक्षित वनको कार्ययोजनामा वन डढेलो नियन्त्रण सम्बन्धी योजना समावेश गर्नुपर्नेछ र त्यस्तो योजनामा वन डढेलो नियन्त्रणका लागि अनिवार्य रूपमा अग्नी रेखा निर्माण, मर्मत सम्भार, संरक्षण पोखरी निर्माण, ज्वलनशिल पदार्थको व्यवस्थापन, नियमित गस्ती तथा सचेतना सम्बन्धी क्रियाकलापहरु समावेश गरी सम्बन्धित समूह, व्यवस्थापक वा परिषद्ले कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ ।

(९) उपदफा (८) बमोजिमको डढेलो नियन्त्रण योजना कार्यान्वयनका लागि लाग्ने खर्च सम्बन्धित समूह, व्यवस्थापक वा परिषद्ले व्यहोर्नु पर्नेछ ।

१२. राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र विज्ञापन सम्बन्धी प्रचारप्रसार सामग्रीको प्रयोग गर्न नपाइने: (१) वन क्षेत्रभित्र कुनै पनि व्यक्ति, संस्था वा

निकायले विज्ञापन सम्बन्धी होर्डिङ बोर्ड, व्यानर वा अन्य प्रचार सामग्री राख्न पाइने छैन ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि वन क्षेत्रमा राखिएका उपदफा (१) बमोजिमका प्रचार सामग्री यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले पैतिस दिन भित्र हटाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्रचार सामग्री नहटाएमा सम्बन्धित अधिकारीले हटाउन सक्नेछ ।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि इजाजत प्राप्त गरी तोकिए बमोजिमका वन सम्बन्धी जनचेतनामुलक प्रचारप्रसारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यसले बाधा पुर्‍या एको मानिने छैन ।

९३. वनक्षेत्रभित्र सवारी साधनको गति नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था:

राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेको राजमार्ग र अन्य सडकहरूमा सडक दुर्घटनामा परी वन्यजन्तुको मृत्यु हुने दरलाई न्यूनीकरण गर्न मन्त्रालयले सवारी साधनको गति सीमित गर्ने गरी सम्बन्धित निकाय मार्फत आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

९४. वनक्षेत्र भित्र फोहोर फालन प्रतिबन्ध: राष्ट्रिय वन क्षेत्रभित्र कसैले पनि प्लाष्टिक वा प्लाष्टिकजन्य फोहोर वा अन्य कुनै प्रकारको फोहोर फाल्न पाइने छैन ।

९५. रोग किराको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन: (१) कुनै वन वा वनका रुखमा लागेको रोग किराको नियन्त्रण गर्न त्यस्तो वनमा तोकिए बमोजिमका वन सम्बन्धन प्रणाली अपनाई सम्बन्धित अधिकारीले व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(२) वनमा रोग किरा नियन्त्रण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

९६. वन उद्यम वा पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन: (१) संरक्षित, सामुदायिक, कबुलियती र साझेदारी वनमा आवधिक वन व्यवस्थापन योजनाले निर्दिष्ट गरेका वन उद्यम वा पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका कार्य क्रम सञ्चालन गर्दा वनको भू-उपयोग तथा भू बनोटमा परिवर्तन नहुने गरी गर्नुपर्नेछ ।

(३) सामुदायिक वन क्षेत्र भित्र बढीमा पाँच हेक्टर वा पाँच प्रतिशत मध्ये जुन कम हुन्छ सो हुनेगरी पर्यापर्यटनको लागि सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयले वन कार्य योजनामा उल्लेख पूर्वाधार निर्माण गर्न वा अनुमति दिन सक्नेछ ।

(४) वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रमसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

९७. वन विकास कोष सम्बन्धी व्यवस्था: (१) राष्ट्रिय वनको संरक्षण र संवर्द्धन गर्न एवं अन्य प्रवर्द्धनात्मक कार्यका लागि प्रदेश सरकारले एक कोष स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) यस कोषमा देहाय बमोजिमको रकम जम्मा हुनेछ:

(क) वन क्षेत्र प्रयोग भए बापत प्राप्त हुने क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण बापतको रकम,

(ख) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह र साझेदारी वन व्यवस्थापन समूहले वन संरक्षणमा खर्च गर्नुपर्ने भनी तोकिएको रकम मध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रकम,

(ग) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने रकम,

(घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको कोषको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

९८. अभिलेख व्यवस्थित गर्नुपर्ने: (१) सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयले आफ्नो क्षेत्रभित्र पर्ने राष्ट्रिय वन र वन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित विषयको अभिलेखीकरण तोकिए बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्थित गरिएको अभिलेखको जानकारी निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

९९. कृषि वन प्रणाली अवलम्बन गर्न सकिने: वन क्षेत्रको जग्गाको भू-उपयोगमा परिवर्तन नहुने गरी तोकिए बमोजिम कृषि वन प्रणाली अवलम्बन गर्न सकिने छ ।

१००. प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्ने: कुनै उपभोक्ता समूह, कबुलियती वनको व्यवस्थापक, धार्मिक निकाय, समूह वा समुदाय वा निजी वनको धनीले वनको विकास र संरक्षणका लागि कुनै प्राविधिक सहयोग माग गरेमा सम्बन्धित अधिकारीले त्यस्तो प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

१०१. राहत सम्बन्धी व्यवस्था: (१) वन संरक्षण, व्यवस्थापन तथा विकास सम्बन्धी कुनै कामको सिलसिलामा कुनै उपभोक्ता, श्रमिक वा कर्मचारीको मृत्यु वा घाइते भएमा तोकिए बमोजिम प्रदेश सरकारले राहत उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा तोकिएका वन्यजन्तुको कारणले कसैको धनजनको क्षति भएमा त्यस्तो

क्षति वापत पीडितलाई प्रदेश सरकारले राहत उपलब्ध गराउनेछ ।

१०२. वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन: वन क्षेत्रबाट प्राप्त हुने वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन, उपयोग, तथा लाभांश वितरण सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

१०३. सशस्त्र वन रक्षक सम्बन्धी व्यवस्था: नेपाल सरकारले वनको सुरक्षाका लागि व्यवस्था गरेको सशस्त्र वन रक्षकको परिचालन तथा व्यवस्थापन प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिम गर्नेछ ।

१०४. वन कामदारको सुरक्षा: (१) यस ऐन बमोजिम वन क्षेत्रमा काम गर्न अनुमति प्राप्त रोजगारदाता व्यक्ति, संस्था, समूह वा निकायले त्यस सम्बन्धी काम गर्ने दक्ष वा अदक्ष कामदारहरुको न्यूनतम सुरक्षाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) वनमा काम गर्ने कामदारको सुरक्षा सम्बन्धी मापदण्ड मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(३) सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयले उपदफा (२) बमोजिमको सुरक्षा मापदण्डको पालना भए नभएको अनुगमन गर्नेछ ।

(४) कार्यस्थलमा कामदारको कुनै किसिमको क्षति हुन गएमा वन क्षेत्रमा काम गर्न अनुमति प्राप्त रोजगारदाता व्यक्ति, संस्था, समूह वा निकायले प्रचलित कानून बमोजिमको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) वन कामदार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०५. ड्रेस कोड सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रदेश सरकारले वन सेवामा कार्यरत कर्मचारीको पहिचान र विशिष्टताका लागि ड्रेस कोड लागु गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लागु गर्ने ड्रेस कोड मन्त्रालयले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।

१०६. सुराकीलाई पुरस्कार दिने: (१) यस ऐन बमोजिम कसूर हुन लागेको वा भइरहेको सुराक दिने वा अपराधी पक्राउ गर्न सहयोग गर्ने संस्था वा व्यक्तिलाई कसूरदारलाई हुने जरिवानाको दश प्रतिशत वा पाँच लाख मध्ये जुन घटी हुन्छ सोही रकम पुरस्कार स्वरुप दिइनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पुरस्कार दिने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०७. लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था: सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह र साझेदारी वन व्यवस्थापन समूहको लेखा परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१०८. असल नियतले काम गरेकोमा बचाउ: यस ऐनले दिएको अधिकारको प्रयोग गरी असल नियतले गरेकोमा कुनै पनि सरकारी कर्मचारी व्यक्तिगत तवरले उत्तरदायी हुने छैन ।

१०९. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन: (१) यस ऐन बमोजिम हुने वनको संरक्षण, विकास र उपयोग सम्बन्धमा निर्देशनालयले चौमासिक रुपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी सोको प्रतिवेदन मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) सम्बन्धित अधिकारीले जिल्ला भित्र विभिन्न वन व्यवस्थापन पद्धति अपनाई व्यवस्थापन भएका वनको प्रत्येक महिना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी सोको प्रतिवेदन निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी अन्य ब्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

११०. **अधिकार प्रत्यायोजन:** कुनै निकाय वा अधिकारीले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकार मध्ये केही अधिकार आफू मातहतको कुनै निकाय वा अधिकारीले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

१११. **नियम बनाउने अधिकार:** यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

११२. **कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्ड बनाउन सक्ने:** (१) यस ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको प्रतिकुल नहुने गरि मन्त्रालयले आवश्यक कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्ड बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्ड प्रदेश सरकारबाट स्वीकृत भएपछि लागू हुनेछ ।

११३. **बचाउ:** यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि प्रचलित कानून बमोजिम भएको काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

प्रदेश सभाको संवत् २०७८ कार्तिक २९ गते बसेको बैठकले नेपालको संविधानको धारा १९९ बमोजिम पारित गरेको यो विधेयक अर्थ विधेयक हो भनी संविधानको धारा २०१ को उपधारा (१) बमोजिम प्रमाणित गर्दछु ।

